

EL BISBAT DE VIC DURANT L'EPISCOPAT DE RAMON GAUFRED (1110-1145)*

Josep M. MASNOU PRATDESABA

En el present article es vol presentar l'evolució del bisbat de Vic durant la primera meitat del segle XII en temps del bisbe Ramon Gaufred. Aquests darrers anys la historiografia sobre els bisbes ha passat d'un interès purament biogràfic a analitzar la seva acció en el marc diocesà i el seu paper polític.¹ El segle XI és el que ha estat més estudiat, per la presència a la seu osonenca de bisbes de primera magnitud, no sols per la seva personalitat, sinó també per la influència que tingueren en l'Església catalana del període: l'abat Oliba i l'arquebisbe Berenguer Seniofred.² La historiografia sobre els bisbes del segle XII

* Aquest article és un resum de la tesina de llicenciatura presentada a la Universitat de Barcelona l'any 1991 sota la direcció del Dr. Manuel Riu a qui vull expressar el meu agraïment. Josep M. MASNOU, *Diplomatari de Ramon Gaufred, bisbe d'Osona (1109-1146)*, tesina de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, 2 vols., 1991. Vam recollir 130 documents de diversos arxius que ens van permetre refer la biografia i la seva activitat com a bisbe de Vic. Vaig publicar parcialment els resultats de la recerca en l'article «Gaufred, Ramon», en Ramon CORTS – Joan GALTÉS – Albert MANENT (dirs.), *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol III, Barcelona 2001, p. 206. Les dades sobre l'inici i el final del seu episcopat es veuen renovades segons s'argumenta en aquest article, essent l'any 1110 quan va ser elegit i no el 1109 segons es recollia en la bibliografia del personatge, en la tesina i l'article del diccionari.

1. L'interès per la història de l'episcopat ha desbordat l'àmbit estricte dels autors eclesiàstics per a integrar-se dins una visió més social i política. Volem destacar l'estudi de síntesi de Michel ZIMMERMANN, «El bisbe català durant els segles X-XII», en ID., *Els orígens de Catalunya: emancipació política i afirmació cultural*, Barcelona: Edicions 62, 1989, pp.137-165, i el de Paul H. FREEDMAN, «Le pouvoir épiscopal en Catalogne au Xe siècle», en *Catalunya i França meridional a l'entorn de l'any mil* (Actes de Congressos 2), Barcelona: Generalitat de Catalunya 1991, pp. 174-180.

2. El més estudiat és Oliba, del qual s'ha editat el diplomatari: Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*. Edició a cura d'Anscari M. Mundó, Barcelona 1992. L'arquebisbe Berenguer Seniofred de Lluçà ha estat estudiat per Antoni Pladevall en diversos articles: «La verdadera filiación de Berenguer Seniofred de Lluçà, primer arquebisbe de Tarragona

és pobra i sempre han estat considerats personatges poc rellevants.³ Aquesta visió, però, no és prou exacta. En aquest article volem aportar una mica de llum sobre els importants canvis que es produïren al bisbat de Vic durant el seu episcopat. La identitat de Ramon Gaufred sempre havia quedat fosca i la tradició historiogràfica no donava suficient relleu a la seva acció, però tot consultant altres fons arxivístics i, sobretot, la documentació comtal podem aportar elements que permeten donar una visió més ponderada d'aquest personatge. Ramon Gaufred tingué uns estrets lligams amb l'arquebisbe Oleguer essent un dels seus col·laboradors més propers.⁴

1. *Origen familiar*

Els episcopologis vigatans no havien aclarit mai la identitat i procedència de Ramon Gaufred abans del seu accés a l'episcopat osonenc. El fet de no ser membre de la catedral vigatana ni poder-lo vincular a cap família de la noblesa del comtat d'Osona va fer que fos considerat un personatge secundari. L'estudi sobre l'episcopat d'aquest període mostra que els bisbes eren membres de les grans famílies feudals i que tenien un paper actiu dins la cort comtal. Ramon Gaufred era fill dels nobles Gaufred Bastó i Adalgarda del bisbat de Girona. La pista definitiva que ens va portar a establir aquesta vinculació és la signatura del bisbe Ramon Gaufred en un document relatiu al monestir de Cervià de Ter l'any 1121. El bisbe Berenguer de Girona, juntament amb l'arquebisbe Oleguer i el bisbe Ramon de Vic, van cedir els drets de la parròquia de Sant Genís de Cervià al prior del dit monestir, dependent de l'abadia benedictina de Sant Miquel de la Clusa al Piemont.⁵ En aquest document, al costat de Ramon Gaufred hi signen dos dels seus germans: Guillem Gaufred de Cervià i Gaufred. Uns anys abans havia mort en aquest mateix monestir la seva mare Adalgarda, que

del segle XI, conegut fins ara per Berenguer de Rosanes», *Boletín Arqueológico de Tarragona* 66 (1966) 71-81, i *La metròpoli de Tarragona. Nou-cents anys de la seva restauració medieval* (Lliçó inaugural del curs acadèmic 1991-1992), Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya -- Facultat Eclesiàstica de Filosofia de Catalunya 1991, 44 pp.

3. Aquesta valoració l'ha donada sobretot Paul H. FREEDMAN, *Tradició i regeneració a la Catalunya medieval. La diòcesi de Vic*, Barcelona 1985, pp. 27-28.

4. El present article és complementari a l'estudi i edició de la documentació relativa a sant Oleguer realitzat per Josep M. MARTÍ BONET, «Sant Oleguer i l'aplicació de la reforma gregoriana», *Analecta Sacra Tarraconensia* 71 (1999) 537-579. També hem de tenir present l'article de Martí AURELL, «Prédication, croisade et religion civique. Vie et miracles d'Oleguer († 1137), évêque de Barcelona», *Revue Mabillon* 10 (1999) 113-168.

5. Es conserva una còpia d'aquest document, feta a Girona l'any 1346, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (= ACA), en el fons del monestir de Cervià, núm. 434 (doc. 36 del diplomatar). Publicat per Iluís TO, *El monestir de Santa Maria de Cervià i la pagesia: una anàlisi local del canvi feudal*, Barcelona 1991, doc. 43, pp. 243-244.

va entrar a formar part de la comunitat.⁶ Des d'aquesta vinculació amb les terres gironines podem explicar la signatura del bisbe Ramon Gaufred l'any 1141 en un document relatiu a la canònica de Santa Maria d'Ullà, a la qual s'unia l'església de Santa Eulàlia de Cruïlles, i en un altre on es renovava aquesta donació l'any 1144.⁷

La personalitat del seu pare, Gaufred Bastó, està força documentada i la seva família controlava el castell de Mont-roig al comtat de Besalú, a la zona fronterera amb el comtat d'Empúries. Gaufred Bastó també tenia drets sobre Cervià de Ter per herència del seu oncle Silví Llobet i Adelaida, fundadors del monestir. Gaufred era vassall dels comtes de Barcelona i tenia el control dels castells de Cervià i Púbol. Aquesta fidelitat al casal de Barcelona, però, la va trencar l'any 1080 quan es va posar al costat del comte Hug II d'Empúries. Des del domini del castell de Cervià va apropiar-se de bona part dels béns del monestir i al final de la seva vida va tenir una actitud més conciliadora. Conserveu el seu testament de l'any 1102, on reparteix els béns als seus fills, entre els quals destaca Ramon, que en aquest període era ardiaca de Besalú.⁸ La identitat d'aquest ardiaca de Besalú i la comparació amb les signatures autògrafes del bisbe Ramon Gaufred ens van afermar en aquesta identificació, podent establir l'itinerari del bisbe Ramon abans d'arribar al bisbat de Vic. En el testament del seu pare hi consta que Ramon Gaufred havia rebut béns a la parròquia de Sant Jaume d'Espolla, al comtat d'Empúries, però que havia abandonat els seus drets. Això ens porta a pensar que Ramon Gaufred va prendre distàncies respecte al seu pare per la violència que exercia sobre els béns de l'Església i que va seguir la carrera eclesiàstica. Així, el 28 d'agost de 1102 es produïa la restitució d'unes cases feta per Adalgarda, vídua de Gaufred Bastó, i els seus quatre fills a la parròquia de Sant Feliu de Celrà, entre els quals destaca Ramon, ardiaca de Besalú.⁹ Ramon era el fill petit del matrimoni i tenia com a germans Berenguer Gaufred, Guillem Gaufred i Gaufred, que en alguns documents és anomenat «cogolla». Berenguer era l'hereu i controlava els castells de Cervià

6. Per a aclarir molts punts sobre els senyors de Cervià és fonamental l'article d'Ignasi BELLVER i Lluís TO, «Les fundacions de Santa Maria de Cervià i Santa Maria de Vilabertran en el context de la societat feudal (1053-1069)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 29 (1987) 9-25.

7. Docs. 26 i 27, pp. 142-144. El primer, de l'any 1141, es conserva a l'Arxiu Diocesà de Girona, pergamins de la mitra, calaix 20, núm. 14, i és original. El segon, de 1144, el coneixem per una còpia del s. XVI. Editats per Elvis MALLORQUÍ, *El monestir de Sant Miquel de Cruïlles a l'edat mitjana. Estudi i edició dels documents (1035-1300)*, Girona 2000.

8. L'original d'aquest testament es troba entre els pergamins de la Biblioteca de Catalunya, núm. 972 (doc. 7 del diplomatare). Ha estat editat per BELLVER – TO, «Les fundacions de Santa Maria de Cervià», 25-26; i regestat per Josep. M. MARQUÈS, *Esriptures de Santa Maria de Vilabertran (968-1300)*, Figueres 1995, doc. 272, pp. 113-114.

9. Copiat al Cartoral de la catedral de Girona, ff. 215-216 (doc. 9 del diplomatare), i editat per Josep M. MARQUÈS, *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (ss. IX-XIV)*, doc. 186, vol. I, Barcelona: Fundació Noguera 1993, pp. 322-323.

de Ter i Púbol fins a l'any 1118, en què trobem un jurament de fidelitat del seu germà Guillem Gaufred pels mateixos castells al comte Ramon Berenguer III.¹⁰ És possible que Berenguer morís en l'expedició de conquesta a les Balears; des d'aquest moment Guillem Gaufred es convertirà en el cap del llinatge. Per matrimoni Guillem va entroncar amb la família dels senyors del castell de Llers, donant origen a una de les famílies feudals més importants del comtat de Besalú i que gaudiran de la confiança del comte Ramon Berenguer III. Guillem Gaufred va ser elegit junt amb Ramon Gaufred, bisbe de Vic, i altres membres de la noblesa catalana com a marmessor pel comte Ramon Berenguer III. Guillem i el seu germà Gaufred van estar un temps a Terra Santa; així, l'any 1111, eren a la ciutat de Trípoli (Líban) i feien de missatgers del bisbe dimissionari de Vic Guillem Berenguer (1100-1101) als canonges de la catedral de Barcelona.¹¹

2. Ramon Gaufred i la reforma canonical

La família de Ramon Gaufred estava estretament vinculada a la fundació de la canònica de Vilabertran. Gaufred Bastó i Adalgarda, juntament amb altres parents, tenien el domini sobre l'església de Santa Maria de Vilabertran, i després del concili de Girona de 1068, van decidir restituir aquesta parròquia amb tots els béns al clergue Pere Rigau, originari de Rabós d'Empordà.¹² Entre els personatges que restitueixen els béns de la parròquia destaca la presència de Bernat Gaufred, casat amb Guisla, senyor del castell de Palafolls i protector del monestir de Sant Pol de Mar, que depenia del monestir de Lerins a Provença. Com era molt comú dins les famílies de la noblesa, l'educació dels fills era confiada a oncles. Així, l'any 1094, en un document relatiu a aquest monestir trobem Bernat Gaufred, la seva esposa Guisla, juntament amb altres persones que fan una permuta de béns amb Sant Pol de Mar; entre les signatures hi trobem la d'un *Remundi Gaucfredi qui dicitur presbiter*.¹³ En el mateix docu-

10. Vegeu MASNOU, *Diplomatari de Ramon Gaufred*, I, ff. 33-47.

11. Sobre aquest document, vegeu l'article encara actual de Fidel FITA, «Guillén Berenguer, ex obispo de Vich», *Boletín de la Real Academia de la Historia* 17 (1890).194-196.

12. Sobre Vilabertran hi ha una extensa bibliografia. Edició de la documentació feta per MARQUÈS, *Escritures de Santa Maria de Vilabertran*, doc. 36, pp. 13-14, on fa la regesta del document i reproduïx les signatures. Aquesta restitució feta l'any 1069 va ser confirmada diverses vegades, perquè va ser usurpada fins l'any 1101 per la família de Gaufred Bastó quan es va establir definitivament el seu funcionament com a canònica regular: «Gaucefredi Bastonis, qui totum ab integro quicquid primiciarum vel decimarum in confines Bertrandi ville possideo ad Sancte Marie trado. S. Gauceberti cogulle, qui supradictam donacionem confirmo.»

13. ACA, pergamins del fons Montalegre, núm. 56 bis (doc. 1 del diplomatari). Publicat primer per Josep M. PONS i GURI, «Diplomatari del monestir de Sant Pol de Mar (segles X-XII)», en Josep M. PONS i GURI (ed.), *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. III, Barcelona: Fundació Noguera 1989, doc. 21, pp. 285-386. I després per Xavier PÉREZ GÓMEZ, *Diplomatari de la cartoixa de Montalegre (segles X-XII)*, Barcelona 1998, doc. 61, pp. 91-92.

ment hi participen dos dels personatges que protegiran i encarrilaran la carrera del jove Ramon; es tracta de Sicardis, senyora del Montseny i de Lloret,¹⁴ esposa del noble Umbert de les Agudes, i l'ardiaca Bernat, que també signa en aquest document. Pel que fa a l'ardiaca, aquest no ho és del bisbat de Girona sinó de Vic. Es tracta de Bernat Umbert, fill de Sicardis, que va ser nomenat ardiaca del bisbat de Vic l'any 1078 pel bisbe Berenguer Seniofred de Lluçà en una de les primeres decisions del seu pontificat.¹⁵ Serà entorn de la família de les Agudes, senyors d'àmplies possessions al Montseny i fundadors del monestir de Sant Marçal, que Ramon Gaufred anirà fent carrera. Aquest mateix Bernat Umbert, ardiaca d'Osona, i el seu germà Guillem Umbert són els que l'any 1088 van donar a la canònica de Santa Maria de l'Estany l'església de Sant Celoni com a priorat canonical.¹⁶ Així, la formació de Ramon Gaufred estaria lligada amb la reforma canonical de finals del segle XI, si bé no hem pogut aclarir en quin centre va educar-se. Ramon tindria una relació estreta amb el clergue Pere Rigau i la reforma endegada al bisbat de Girona. Sabem per un plet de l'any 1174 sobre el castell de Tous que Ramon Gaufred passava llargues temporades en aquest sector, vivint a l'església de Sant Pere de l'Erm, i que tenia el desig de fundar un monestir.¹⁷ La notícia ens dóna testimoni de la pràctica d'una certa vida eremítica per part de Ramon Gaufred i l'intent de crear un monestir en un lloc tan desert el posa en contacte amb els corrents renovadors del segle XII com són els cistercencs i premostratencs, aquests darrers partidaris de l'*ordo novus* canonical que s'oposava a l'*ordo antiquus* propi de la congregació de Sant Ruf.¹⁸

3. Ardiaca de Besalú (1098-1110)

La promoció de Bernat Umbert de l'ardiaconat de Vic a la seu episcopal de Girona l'any 1094 va fer-se amb l'aprovació de l'arquebisbe Berenguer Senio-

14. Sicardis estava emparentada amb els vescomtes de Girona. Vegeu Josep M. PONS I GURÍ, «Sicardis, senyora del Montseny i Lloret», *Medievalia. Estudios dedicados al profesor Frederic Udina i Martorell* 10 (1992) 351-361.

15. Aquest document, poc conegut fins i tot per la historiografia vigatana, el conservem en una còpia feta l'any 1469 a l'Arxiu Episcopal de Vic (= AEV), 4/47.

16. Antoni PLADEVALL - Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic de Santa Maria de l'Estany*, Barcelona 1978, ff. 121-124.

17. L'original d'aquest llarg plet és a l'Arxiu Capitular de Vic (ACV), cal. 6, núm. 1746; i també està copiat al cartoral de la catedral de Vic: LD, pp. 10-12v (doc. 127 del diplomatari). Un dels testimonis en el plet recorda que: «Raimundus Gauzfridi, quondam episcopo, qui tenebat locum illum pro suo cum quibusdam terris et alodiis que iuxta sunt et cum quodam fonte qui ibidem est sub quadam arbore, et dicebat idem episcopus quod feceret ibi monasterium in ecclesia illa que in parte dirutta erat, set habebat tria capita integra.»

18. Vegeu l'estudi sobre la reforma canonical d'Antoni PLADEVALL, «El moviment canonical a l'església del segle XI», en Flocel SABATÉ (ed.), *La transformació de la frontera al segle XI*, Lleida 2000, pp. 169-182.

fred i amb el suport d'un altre germà de Bernat, Ramon Umbert, que era abat de Sant Feliu de Girona i ardiaca. Bernat Umbert un cop bisbe de Girona va confiar el càrrec d'ardiaca del comtat de Besalú al jove Ramon Gaufred. Aquest va tenir un paper polític molt destacat en els afers eclesiàstics relacionats amb Besalú, sobretot en referència al monestir de Sant Joan de les Abadesses, que va sofrir greus disturbis en aquest període. Així, Ramon Gaufred va aconseguir l'any 1098 la renúncia a l'abadiat de Sant Joan de les Abadesses de l'arquebisbe Berenguer Seniofred.¹⁹ No és gens desassenyat pensar que l'intent de reformar Sant Joan amb la introducció de Pere Rigau fos impulsat pel mateix Ramon Gaufred.²⁰ Ramon com a ardiaca de Besalú devia ser l'encarregat de promocionar la vida canonical a Sant Joan de les Abadesses, però la decisió política del comte Bernat II de Besalú de lliurar Sant Joan al monestir de Sant Víctor de Marsella va portar un seguit de problemes que duraran fins l'any 1114.²¹ La congregació monàstica de Sant Víctor de Marsella imposarà de forma dictatorial el retorn a la regla benedictina, prenent la documentació del monestir, instal·lant a Sant Joan de les Abadesses monges provinents del monestir de Brignoles a Provença, i bandejarà els canonges, que s'hauran de refugiar alguns al bisbat de Vic i altres a Girona. A més, augmentarà el poder de Ricard de Sant Víctor, que com a legat papal va actuar amb decisió contra la família de Ramon Gaufred, fent renunciar a qualsevol dret que tinguessin el seu pare i parents sobre l'església de Vilabertran en els concilis celebrats a Girona l'any 1100 i 1101. L'any 1106 el poder de Ricard va arribar a la seva culminació quan va ser designat arquebisbe de Narbona fins a la seva mort l'any 1121. Des d'aquest càrrec s'oposarà de forma sistemàtica als drets arquebisbals de Tarragona i al mateix Ramon Gaufred quan fou elegit bisbe d'Osona, fins al nomenament d'Oleguer com a arquebisbe l'any 1118.²²

Durant tot aquest període Ramon Gaufred va continuar com a ardiaca de Besalú. Així l'any 1109 intervingué en la consolidació de la canònica agustiniana de Lledó quan el bisbe Bernat Umbert lliurava al prior Joan l'església parroquial de Sant Feliu de Lledó, alhora que confirmava l'acte de fundació de

19. Berenguer Seniofred era abat de Sant Joan de les Abadesses des de 1086. Un cop hagué de renunciar a aquest càrrec, es va veure obligat a restituir els béns que tenia per aquest concepte. L'original es troba a l'ACA, pergamins Ramon Berenguer III, núm. 59 (doc. 5 del diplomatar). Ramon Gaufred, ardiaca de Besalú, signa després de l'arquebisbe acompanyat del vescomte de Besalú, Udaldar, i de diversos nobles dels comtats de Besalú i Osona.

20. Els lligams de la canònica de Sant Joan de les Abadesses amb Vilabertran van ser importants durant el segle XII. Vegeu l'estudi d'aquestes relacions en MARQUÈS, *Escriptures de Santa Maria de Vilabertran*, XLVII-XLIX.

21. Vegeu Eduard JUNYENT, *El monestir de Sant Joan de les Abadesses*, Sant Joan de les Abadesses 1976, pp. 37-48.

22. Paul AMARGIER, *Un age d'or du monachisme. Saint Victor de Marseille (990-1090)*, Marseille 1990, pp. 141-145. L'any 1117 Ricard va tenir un enfrontament obert amb el vescomte Aimeric.

la dita canònica fet l'any 1089.²³ Va ser a Girona on les fundacions de canòniques agustinianes es van anar consolidant gràcies a la intervenció decidida del bisbe Bernat Umbert en el moment en què al bisbat de Vic entraven en una certa crisi. De fet, Bernat Umbert havia actuat en la reforma de la catedral de Vic i en la fundació de la canònica de Santa Maria de l'Estany mentre va ser ardiaca d'Osona (1078-1094). Així hem d'entendre la vinculació de la canònica de Sant Tomàs de Riudeperes a Lledó a partir del 1095 amb l'encàrrec explícit d'introduir-hi la regla de sant Agustí.²⁴ El primer prepòsit de Riudeperes serà Guillem Dalmau, que actuarà fins l'any 1109, quan degué deixar la comunitat i anà a Cervera, esdevenint castlà i morint l'any 1133.²⁵ Guillem era germà de Bernat Dalmau, que durant un temps va actuar com a ardiaca de Tarragona i tenia els seus béns a la Segarra.²⁶ L'any 1108 el mateix bisbe Bernat lliurava el priorat de Puigpardines (Garrotxa) a la canònica de Santa Maria de Manlleu, consolidant els lligams entre les canòniques d'ambdós bisbats.²⁷ Aquesta situació de crisi també va afectar la canònica de Cardona després de la mort del bisbe Folc l'any 1099.²⁸ L'intent de vincular la canònica de Cardona a Sant Ruf d'Avinyó va contribuir també a tota aquesta inestabilitat.²⁹ La crisi de les fundacions agustinianes també va afectar al bisbat de Barcelona on la fundació de la canònica a Sant Adrià va ser contestada pels canonges de Barcelona i no s'estabilitzà fins a la instal·lació a Terrassa l'any 1114.

4. Accés al bisbat de Vic

Les primeres informacions sobre l'elecció de Ramon Gaufred com a bisbe de Vic ens les dona un document de la catedral vigatana del 18 d'octubre de 1110 on es restitueix l'església de Sant Julià Sassorba a Santa Maria la Rodona

23. L'original és a l'Arxiu Diocesà de Girona, pergamins Lledó, núm. 8 (doc.11 del diplomari). Editat per P. VAYREDA, *El priorat de Lledó i les seves filials*, Barcelona 1930, doc. 10, pp.155-156.

24. Pilar SENDRA, «Formació del primer patrimoni de la Canònica de Sant Tomàs de Riudeperes (Osona) al llarg del segle XI», en Imma OLLICH (ed.), *Gerbert d'Orlhac i el seu temps*, Vic 1999, pp. 763-781.

25. Editat per Agustí ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, vol. I: *Anys 960-1177*, Barcelona 1993, doc. 82, pp. 84-86.

26. Antoni PLADEVAILL, «El priorat de Sant Pere dels Arquells a la Segarra», en *Miscel·lània Històrica Catalana*, Poblet 1970, pp. 53-87.

27. Vegeu Ursula VONES-LIEBENSTEIN, *Saint-Ruf und Spanien. Studien zur Verbreitung und zum Wirken der regularkanoniker von Saint-Ruf in Avignon auf der iberischen Halbinsel (11. und 12. Jahrhundert)*, Paris-Turnhout 1996, vol. I, pp.139-142.

28. El testimoni més concret és una *querimoniae* editada per Andreu GALERA, *Diplomatari de la vila de Cardona (anys 966-1276)*, Barcelona 1998, doc. 202, pp. 284-286.

29. Vegeu Montserrat CASAS, *La canònica de Sant Vicenç de Cardona a l'Edat Mitjana*, Cardona: Patronat Municipal de Museus 1992, pp. 73-78.

en mans de Ramon, bisbe electe de Vic.³⁰ Aquesta informació la podem contrastar amb les dades que tenim sobre el final de l'episcopat del bisbe Arnau de Malla pel que fa a la documentació conservada als arxius de Vic. El darrer document on intervé el bisbe Arnau és del 5 de juliol de 1110, quan Ponç Miró restitueix un alou a Sant Hilari Sacalm en mans del bisbe Arnau.³¹ Així, doncs, podríem dir que l'elecció de Ramon Gaufred es va produir l'any 1110 entre els mesos de juliol i octubre. Aquestes dades, però, entren en contradicció amb un document relatiu al monestir de Sant Benet de Bages amb data 21 de març de 1111 on Ermessenda, vescomtessa de Besalú, restitueix a Sant Benet de Bages l'alou de les Preses en mans de Bernat Umbert, bisbe de Girona, i Arnau, bisbe d'Osona.³² Un altre problema respecte a l'inici del seu episcopat el trobem en les dades que ens proporciona la nota necrològica de la catedral de Vic, on ens diu que Ramon Gaufred va ser bisbe de Vic durant trenta-set anys.³³ Aquesta disparitat de dates ens porta a deduir que Ramon Gaufred és elegit bisbe de Vic essent encara viu el bisbe Arnau de Malla. Per intentar explicar aquesta situació irregular, més enllà d'una simple hipòtesi d'equivocació en les datacions, hem d'interpretar aquests fets a la llum d'un esdeveniment important per al bisbat de Vic durant aquest període: es tracta dels acords pels quals el comte de Barcelona Ramon Berenguer III va aconseguir la unió del comtat de Besalú. L'any 1107 se signaven els pactes matrimonials entre Bernat II de Besalú i Maria Roderic, filla de Ramon Berenguer III i Ximena.³⁴ En aquests el comte Bernat II es comprometia a lliurar al comte Ramon Berenguer III el comtat de Besalú després de la seva mort. A canvi, Ramon Berenguer III concedia com a dotació de la seva filla i a Bernat II els seus drets sobre el comtat d'Osona i el seu episcopat, així com el control sobre els castells situats a la Plana de Vic. És en aquest moment que el poder dels vescomtes de Besalú s'incrementarà al bisbat de Vic i es produirà l'elecció de Ramon Gaufred.³⁵

30. Testament de Pere Arnau: ACV, cal. 6, núm. 2239, copiat a principis del segle XIII al cartulari de la catedral, LD, f. 29v, on consta la següent disposició: «quos supradictos auctor redemit et dimisit Sancte Marie et Sancto Petro et Raimundo electo ut tantum teneant supradicte ecclesie cum decimis...»

31. ACV, cal. 6, núm. 2235.

32. Document conservat a Montserrat, fons Sant Benet de Bages, núm. 1633 (doc. 13 del diplomatarí).

33. Nota necrològica del dia 26 de novembre, publicada per Enrique FLÓREZ, *España sagrada*, Madrid 1826, vol. 28, p. 207: «Anno ab incarnatione Domini millesimo centesimo XL° V^o, regnante autem regis Leudovici iunioris obiit Raimundus Gaucefredi, Ausonensis ecclesie episcopus qui ab episcopatu suo XXXmo VII^{no} anno, apud Cardonam defunctus et ad suam sedem reportatus honorifice est sepultus.» Flórez va buscar algunes explicacions per justificar aquestes dificultats cronològiques, però sense arribar a resoldre-les.

34. Parlo de Bernat II en lloc de Bernat III i accepto la identificació d'aquest personatge proposada per Gaspar FELIU, «Èxistí el comte Bernat III de Besalú?», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 19 (1998) 391-402.

35. Vegeu MASNOU, *Diplomatari de Ramon Gaufred*, I, 56-61.

L'elecció de Ramon Gaufred es devia fer amb el consentiment de l'ancià bisbe Arnau, que va acabar els seus dies retirat al monestir d'Amer, i de Bernat Umbert, bisbe de Girona, que va morir pelegrinant al Sant Sepulcre de Jerusalem. Aquest darrer havia fet testament el 7 d'agost de 1109, el qual va ser publicat a la catedral de Girona el 8 d'abril de 1111.³⁶ Bernat va triar com a marmessors tres persones que van arribar a ser bisbes: el seu germà Ramon Umbert, ardiaca i abat de Sant Felíu de Girona, que el succeirà en el càrrec episcopal a Girona (1112-1114), Ramon Gaufred, ardiaca de Besalú elegit bisbe de Vic pel comte de Besalú (1110-1145), i Berenguer Dalmau, també ardiaca, que serà elegit bisbe de Girona (1114-1140). Ramon Gaufred va comptar amb el suport dels vescomtes de Besalú, que a través del matrimoni entre Beatriu, filla dels vescomtes Udalard i Ermessenda, i el noble Ponç Hug de Cervera van tenir un paper molt destacat en la defensa del sector de la Segarra i de l'Urgell enfront dels atacs almoràvits. El dia 1 d'abril de 1111, Ponç Hug i la seva esposa Beatriu restituïen al bisbe Ramon Gaufred la meitat de l'església de Navarcles, l'alou de Guadells a Tona i totes les capellanies que posseïen per donació del comte Bernat II de Besalú, des del Llobregat d'Empordà fins a Castellfollit de la Roca, i les que tenien al comtat d'Osona, des del Llobregat fins al Segre; tot això com a dotació del seu fill Pere que era ofert a la catedral de Vic com a canonge.³⁷ Amb aquests pactes Ramon Gaufred aconseguia uns bons aliats i el control de les parròquies que el comte de Besalú havia atorgat a la poderosa família vescomtal i les parròquies del sector fronterer, des del riu Llobregat fins al Segre.

L'accés a l'episcopat de Ramon Gaufred l'any 1110 l'obligava a assumir la direcció d'un bisbat molt depauperat: per una banda, a causa de la destrucció del sector de la Segarra que es va produir pels atacs almoràvits, situant el bisbat de Vic en una zona de frontera militar i de lluita contra el domini islàmic.³⁸ La devastació del monestir de Sant Benet de Bages que va suposar la fi de la influència del monestir de Sant Ponç de Tomeres i que es va refer sota la protecció dels vescomtes de Besalú, Beatriu i Ponç Hug, quan l'any 1111 van lliurar al seu fill Benet la meitat de la parròquia de Navarcles com a dotació. El control dels delmes de les parròquies en mans de diverses famílies de cavallers feia inviable el sosteniment del culte. L'increment del paper polític del senescal Guillem Ramon d'Hostoles, que amb el matrimoni amb Beatriu, hereva dels

36. L'original es troba a l'arxiu de la Catedral de Girona i en tenim una còpia al cartoral de la catedral de Vic: LD, ff. 43-44. El bisbe Bernat Umbert tenia béns a Tona i els va lliurar a la catedral de Vic (doc. 15 del diplomatarí). Aquests béns els va administrar el mateix Ramon Gaufred durant el seu episcopat.

37. Aquest document no ha estat mai publicat i el trobem en la seva versió original a l'ACV, cal. 6, núm. 2238. També el trobem copiat a ACV, cal. 6, núm. 2237, i al cartoral de la catedral, LD, ff. 91v-92.

38. Pere BALAÑA, *Crònica política de la pre-Catalunya islàmica*, Barcelona 1992, pp. 67-71.

béns dels Montcada, incrementarà el seu pes polític sobre el bisbat i comtat d'Osona assumint el control del castell de la ciutat de Vic i el mercat de la Quintana.³⁹ La dilapidació del patrimoni de la catedral que ja havia començat en temps del bisbe Berenguer Seniofred de Lluçà i la pèrdua del dret de batre moneda i les altres regalies de què gaudien els bisbes de Vic.⁴⁰

5. *Primers anys d'episcopat*

A partir de l'any 1110, Ramon Gaufred comença a actuar amb decisió per solucionar els greus problemes que té plantejats, sobretot el contenciós sobre Sant Joan de les Abadesses.⁴¹ El comte Bernat II de Besalú, acostant-se al moment de la mort, l'any 1111, va reconèixer la injustícia que havia comès i va encomanar al noble Pere Ramon de Mata que es restituïssin als antics canonges els documents i privilegis que els havien estat presos per posar fi a la dominació de la congregació de Sant Víctor de Marsella. Ramon Gaufred, amb el suport del nou comte de Besalú, Ramon Berenguer III, va recuperar la documentació de Sant Joan que s'havien emportat els monjos marsellesos i va obtenir de Roma la rehabilitació de la vida canonical. També hi contribuí Oleguer, abat de Sant Ruf d'Avinyó des de 1111, el qual volia recuperar per a la seva congregació l'església de Santa Maria de Besalú. És d'aquest període que podem constatar l'inici de la col·laboració entre el bisbe Ramon Gaufred i Oleguer. Així, el dia 1 d'agost de 1114, Ramon Gaufred, bisbe de Vic, Ramon Berenguer III, comte de Besalú i de Barcelona, junt amb Oleguer, abat de Sant Ruf, van anar a Sant Joan per executar la reposició de la comunitat, procedint-se a l'elecció de nou abat, que va recaure en Berenguer Arnau, ardiaca de Girona, al qual es va encomanar el restabliment de la vida canonical. La nova situació canònica va ser confirmada pel papa Pasqual II, qui des de Ferentino el 25 d'octubre de 1114 felicitava l'abat Berenguer i la seva comunitat, alhora que confirmava la butlla d'Urbà II que els posava sota la protecció papal, no podent estar sotmesa a cap altre monestir, església o potestat laical. S'establia clarament que la comunitat restés sotmesa a la regla de sant Agustí i als costums de la congregació de Sant Ruf d'Avinyó, assenyalant com a signe de sotmetiment a Roma el pagament de tres auris de cens anual. La comunitat dispersa va tornar a aplegar-s'hi. Així tenim el testimoni del canonge Guillem Guillem, que havia estat canonge al priorat de Santa Maria dels Arquells (Segarra) i que el

39. John C. SHIDLER, *Els Montcada: una família de nobles catalans a l'edat mitjana (1000-1230)*, Barcelona 1987, pp. 69-76.

40. Aquest darrer aspecte ha estat estudiat amplament per FREEDMAN, *Tradicció i regeneració a la Catalunya medieval*, 112-126.

41. Resumim aquí l'evolució de tot aquest complex procés segons JUNYENT, *El monestir de Sant Joan de les Abadesses*, 46-48.

dia 20 de juny de 1115 va demanar a l'abat Bernat de Santa Maria de l'Estany de poder anar a Sant Joan de les Abadesses.⁴² Per altra banda, Ramon Gaufred, juntament amb el bisbe Berenguer de Girona, va aconseguir l'any 1118 que el comte Ramon Berenguer III donés a Sant Joan de les Abadesses el priorat de Santa Maria de Cornellà de Conflent al bisbat d'Elna per tal de sostenir econòmicament la nova comunitat, que tenia molts béns alienats.⁴³

Per altra banda, el bisbe Ramon Gaufred va recuperar part dels drets episcopals que havien estat alienats a diverses famílies de la noblesa del comtat d'Osona. A més dels senescals cal destacar la família dels Lluçà, que controlava el palau episcopal i gaudia de l'administració dels béns de la catedral a la Plana de Vic. Els primers documents que conservem del seu episcopat són el restabliment dels pactes amb les grans famílies feudals que durant tot el segle XI havien recolzat als bisbes de Vic. En primer lloc, el vescomte de Cardona, que tenia el control dels castells de Calaf i Montbui. Aquest, com a compensació d'aquest domini, pagava cada any el dia de Pasqua una refecció al bisbe de Vic i a tots els canonges de la catedral.⁴⁴ El bisbe Ramon va afavorir el monestir de Sant Pere de Casserres, priorat de Cluny a Catalunya que estava sota el patronat dels vescomtes de Cardona, amb la concessió de la parròquia de Santa Maria de Tagamanent (1113).⁴⁵ L'església de Tagamanent havia estat oferta al monestir de Santa Fe de Conques l'any 1098 pel vescomte-abat-bisbe Folc de Cardona, sense arribar mai a materialitzar-se aquesta donació. Per altra banda, va rebre el jurament de fidelitat del poderós vescomte de Girona Gerall, que controlava les fortaleses de Vilagelans i d'Avellana a la Plana de Vic i que tenia un paper polític molt important en el sector fronterer.⁴⁶ El vescomte de Girona tenia tots els seus interessos al comtat d'Urgell i era el patró de la canònica de Sant Pere d'Àger que l'any 1110, després de la mort de l'abat Pere Guillem, va acceptar d'organitzar-se com a canònica agustiniana. Alhora el bisbe Ramon va recuperar el control sobre dos dominis emblemàtics dels bisbes de Vic i que te-

42. Document conservat a l'ADV, *Cartulari de l'Estany*, f. 41v.

43. Original a l'ACA, pergamins Ramon Berenguer III, núm. 203 (doc. 31 del diplomatari).

44. Josep M. MASNOU, «El manteniment del culte a la catedral de Vic al segle XIII», *Miscel·lània litúrgica catalana* 8 (1997) 174-176. Un testimoni de 1218 recorda aquest costum practicat al llarg de tot el segle XII: «Petrus Arburti, jurato, dixit se vidisse et audisse quod in tempore Petro de Redorta, Vicensis episcopi, serviebat in refectorio Vici canonicis et non canonicis in sollempnitate paschali, bene et large, in propria persona Raimundi Fulchonis: de arietibus et agnis et carne salsa et pane et vino et nectare et nebulis et morterol et engelat et aliis rebus que erant necessaria ad ipsam refectionem paschalem. Et hoc vidit continue per V annos in tempore Petri de Redorta et I vice tempore Raimundi Gaucefredi, episcopi, et Bernardi Amati, vicecomitis.»

45. Editat per A. BERNARD - A. BRUI L, *Recueil des chartes de l'Abbaye de Cluny*, Paris 1876-1903, vol. II, Additions 3905 bis.

46. Arxiu Episcopal de Vic: AEV, 3/116 bis (doc. 22 del diplomatari). En aquests pactes es reconeixia a Ponç Gerall com a canonge de la catedral de Vic i amb dret a tenir un clergue *stator* en nom del vescomte.

nien des del segle X. Es tracta de la vall d'Artés amb el seu castell i del castell de Tous al sector de l'Anoia.⁴⁷ Ramon Gaufred va haver de continuar els plets amb els senyors de Gurb-Queralt per intentar recuperar el control de les esglésies de Gurb i el reconeixement del domini dels bisbes sobre el castell de Meda. Així l'any 1115 aconseguia el jurament de fidelitat de Berenguer Bernat pel castell de Meda, segurament per la pressió que hi exercí el comte Ramon Berenguer III, ja que Berenguer Bernat era senescal del comte.⁴⁸ Amb tot, no serà fins l'any 1118 que Berenguer Bernat definirà al bisbe el domini sobre les esglésies de Gurb, havent d'acceptar que durant la seva vida el dit Berenguer Bernat gaudís dels delmes de les parròquies de Sant Andreu de Gurb i Sant Bartomeu del Grau.⁴⁹ La lluita, però, més forta per recuperar els drets episcopals va ser amb el mateix comte Ramon Berenguer III, que es va emparar de l'encunyació de la moneda de Vic, a més de saquejar el tresor de la catedral per obtenir fons per a finançar l'expedició de 1114-1115 contra les Balears.⁵⁰ El bisbe Ramon va obtenir l'any 1120 un reconeixement molt genèric del comte Ramon Berenguer III sobre els mals usos que havia introduït i que havien delmat els drets de l'església de Vic.⁵¹ De fet, no serà fins a la mort de Ramon Berenguer III que aquest comte voldrà compensar l'Església de Vic pels abusos comesos restituint un gran alou que havia estat del cabiscol per poder restaurar l'argent que havia sostret de la catedral de Vic.⁵²

6. Agermanament amb el Sant Sepulcre de Jerusalem

A principis del segle XII el possible restabliment de la ciutat de Tarragona després de les invasions dels almoràvits es veia com una tasca difícil i lligada a la conquesta de Tortosa. Aquesta situació s'agreujava per l'anada de molts cavallers catalans a lluitar a Terra Santa.⁵³ També tenim el testimoni de diversos

47. Vegeu els juraments de fidelitat de Ramon Guifré sobre el castell d'Artés (AFV, 12/6 [doc.16 del diplomatarí]) i el jurament de Pere de Tous (ACV, cal. 6, núm. 2462 [doc. 20 del diplomatarí]).

48. Original a l'AEV, 6/11 i còpia del segle XIV, AEV, 6/6 (doc. 23 del diplomatarí).

49. Original AEV, 9/34 (doc. 33 del diplomatarí). Sobre els problemes pel control de les esglésies del terme del castell de Gurb, vegeu FREEDMAN, *Tradició i regeneració a la Catalunya medieval*, 197-200.

50. Anna M. BALAGUER, *Història de la moneda dels comtats catalans*, Barcelona 1999, pp. 117-118.

51. L'original d'aquest document és perdut i només en conservem dues còpies de principis del segle XIII: ACV, cal. 6, Episc. I, núm. 21, i la còpia al cartoral de la catedral, LD, f. 8 (doc. 34 del diplomatarí).

52. Testament del comte Ramon Berenguer III publicat a Girona el 19 d'agost de 1131: ACA, pergamins Ramon Berenguer IV, núm. 316 (doc. 64 del diplomatarí). Aquesta donació es va fer efectiva l'any 1132: ACV, cal. 6, núm. 29 (doc. 67 del diplomatarí).

53. Aquestes dificultats han estat analitzades extensament per Lawrence J. McCrank, «Res-

eclesiàstics de Girona, Vic i Barcelona que durant aquest període eren presents a Jerusalem.⁵⁴ Ramon Gaufred va voler fer front a aquest problema escrivint una carta al patriarca de Jerusalem per intentar buscar suport i ajuda. Aquests fets els coneixem per una carta que podem datar entre els anys 1112-1118, la qual fins avui romanía inèdita i no identificada a causa de no portar la data ni el nom del bisbe a qui anava adreçada.⁵⁵

«A.Dei gracia Sancte Resurrectionis ecclesie patriarcha, una cum P. priore universoque eiusdemque ecclesie conventu. Venerabili in Christo fratri eadem Vicensi episcopo, universoque capitulo salutem in eo qui salvat sperantes in se. Veniens ad nos clericus vester nosterque dilectus R. vestre serenitatis litteras nobis presentavit quibus petebatis ut de cetero ad invicem concanonici et confratres fieremus, et ad instar Barchinone ecclesie, nostra vestre coniungeretur et e converso. Attendentes igitur petitionem vestram sanctam esse et pietatem conditam, audita etiam vestra sanctitate et religione de futura nichilominus utilitate spem habentes, petitionem vestram benigne exaudivimus. In concanonicos et confratres igitur ecclesie nostre vos recipientes omnium orationum et beneficiorum eiusdem tamquam nos ipsos participes constituimus precantes versa vice nobis similiter faciatis. Hac igitur consideratione canonicum nostrum quem in partibus vestris priorem constituerimus omnesque alios, et ecclesias ac loca sibi commissa vestre caritati fiducialiter commendamus. Rogantes propensius quatenus ab reverentiam dominice passionis et sacrosanctae resurrectionis illos diligere, manutene re consilio similiter et auxilio tanquam vestros fratres pervenire, et ad ecclesias possessionesque nostras sustentandas et augendas et dilatandas, manus protectionis et defensionis illis porrigere velitis.»

Durant l'any 1111 tenim documentat el pelegrinatge de l'abat Bernat de Santa Maria de l'Estany i de dos canonges de la catedral de Vic al Sant Sepulcre: Tedmar Miró de Castellterçol i Ramon Folc, emparentats amb la família dels senyors de Lluçà. Ambdós moriren en aquest pelegrinatge i els supervivents d'aquesta expedició van fer la publicació sacramental de les darreres voluntats a la catedral de Vic.⁵⁶ En aquest viatge, Ramon Folc va portar una carta

tauración canónica e intento de reconquista de la sede Tarraconense (1076-1108)», *Cuadernos de Historia de España* 61-62 (1977) 145-245.

54. Josep GUDIOL, «De peregrins i peregrinatges religiosos catalans», *Analecta Sacra Tarraconensia* 3 (1928) 93-119.

55. La carta es troba a l'ACV, cal. 37. núm. 5/19. La identificació del patriarca com a Arnulf i del canonge R com a Ramon Folc ens permet de proposar aquesta datació. Originalment portava dos segells de plom: un del patriarca de Jerusalem, que s'ha perdut, i un altre de la comunitat del Sant Sepulcre. A l'anvers hi ha la creu grega amb la inscripció «Ihesus Christus Nika» i al voltant la inscripció «Sigillum canonicorum», al revers la representació de la rotonda del Sant Sepulcre amb la inscripció «Sanctissimi Sepulcri».

56. «Bernardus priori Sancte Marie Stagno et Guifredi Fava et Arnallus Guifredi, iurando testificamus supra altare sancti Iohannis qui est situs in ecclesiam Sancti Petri sedis Vico, quia vidimus et audivimus et presentes eramus quando supra dictus homo ambulabat ad Sepulcrum Domini, nobis audientibus et presentibus secundum suum testamentum quod ille nobis comendavit et ordi-

del bisbe Ramon Gaufred al patriarca de Jerusalem, demanant d'establir una relació d'agermanament amb la comunitat canonical del Sant Sepulcre creada l'any 1099 després de la conquesta de Jerusalem. La resposta es devia fer esperar. Finalment el bisbe Ramon Gaufred va obtenir del patriarca Arnulf i del prior Pere l'agermanament d'ambdues comunitats i l'encàrrec que el bisbe Ramon vetllés pels interessos i les donacions del Sant Sepulcre a Catalunya. Són testimoni d'aquest agermanament les notes que trobem als necrològics de la catedral de Vic, on es fa commemoració pels difunts d'ambdues institucions. A la catedral de Vic es feia el dia 31 de gener i durant l'episcopat del bisbe Ramon Gaufred molts canonges van anar al Sant Sepulcre a passar els darrers dies de la seva vida.⁵⁷ A Vic ja existia des de finals del segle XI un altar dedicat al Sant Sepulcre i durant la primera meitat del segle XII molts membres de la catedral de Vic moriren en pelegrinatge a Terra Santa. La memòria d'aquests difunts és recordada en la nota dels necrològics: «Eodem die commemoratur omnium canonicorum defunctorum Sepulcri Domini Iherosolimitane ecclesie et sociorum et confratrum nostrum.»⁵⁸ Aquesta petició d'agermanament també afectava el bisbat de Barcelona, segons indica la carta, i també es devia produir.⁵⁹ Segons els necrològics de Barcelona, se celebrava el dia 3 de març amb la següent memòria: «Eodem die commemoratio generalis omnium canonicorum et fratrum Sancti Sepulcri Iherosolimitani ipsi enim faciunt eandem commemorationem in presenti die de omnibus canonicis isti ecclesie.» Ramon Gaufred devia actuar d'acord amb el bisbe Oleguer i els canonges de Barcelona. Aquests fets els hem de posar en relació amb la consagració dins la catedral de Barcelona de l'altar del Sant Sepulcre l'any 1123.⁶⁰

navit qualiter eius possessio post mortem suam distribueretur.» Publicació sacramental del testament de Tedmar Miró de Castellterçol el dia 21 de gener de 1111 (ACV, cal. 6, núm. 1125). L'altre canonge mort en aquesta expedició era Ramon Folc i el seu testament va ser publicat el dia 30 de juny de 1111, essent l'abat Bernat de l'Estany el principal marmessor (ACV, cal. 6, núm. 2825).

57. Tenim el testament del canonge Ramon Berenguer de Cursó de l'any 1127 copiat al LD, ff. 47-48 (doc. 48 del diplomatari); el de Berenguer, cantor de la catedral, de l'any 1131, copiat al LD, ff. 17v-18v (doc. 61 del diplomatari), i sobretot el testament de l'ardiaca Bernat de l'any 1137, que conservem en original a l'ACV, cal. 6, núm. 1604 (doc. 87 del diplomatari). Finalment tenim el testament de Berenguer Tedmar de l'any 1142, del qual conservem tant l'original a l'ACV, cal. 6, núm. 2232, com la seva còpia al LD, ff. 57v-59 (doc. 97 del diplomatari). Berenguer era fill de Tedmar de Castellterçol i, com el seu pare, va voler anar a passar els seus darrers dies a Terra Santa com a canonge del Sant Sepulcre.

58. A Vic existeixen tres necrològics des de finals del segle X fins al segle XII i es troben a la Biblioteca Capitular, mss. 128a, 128b i 129.

59. Vegeu Nikolas JASPERT, «La estructuración de las primeras posesiones del capítulo del Santo Sepulcro en la Península Ibérica: la génesis del priorato de Santa Ana en Barcelona y sus dependencias», en AA.VV., *Primeras Jornadas de Estudios sobre la Orden del Santo Sepulcro*, Madrid: Alpuerto 1991, pp. 93-108.

60. Notícia recollida per Ramon ORDEIG, *Les dotaties de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*, Vic 2001, vol. 5, doc. 337, pp. 94-95.

El bisbe Ramon Gaufred es convertia en el representant dels interessos del Sant Sepulcre a Catalunya, essent el responsable de garantir la guarda dels béns de tots aquells que marxaven a Terra Santa. És en aquest sentit que podem entendre la participació del bisbe Ramon Gaufred en un document de caire feudal del 27 de maig de 1121 en què Guillem de Castellvell encomanava els castells d'Òdena i de Pontons a Ramon Guillem d'Òdena lliurant-li els feus i la meitat d'un alou que el dit Ramon Guillem tenia abans de marxar a Jerusalem.⁶¹ La intervenció del bisbe Ramon Gaufred i d'Oleguer, arquebisbe de Tarragona, en la disputa que enfrontava Pere Ricard, fill de Ricard Guillem, amb el seu oncle Ramon Bernat, canonge de Barcelona durant els anys 1125-1126, l'hem d'entendre dins aquest context de defensa dels béns de persones que anaven a Terra Santa i els seus béns eren usurpats, concretament el castell d'Arraona.⁶²

El principal aliat del bisbe Ramon va ser Guillem Dalmau de Cervera, que gaudia del control dels castells de Tous, l'Espelt i Montlleó, segons consta en el seu testament de l'any 1133.⁶³ El bisbe es va convertir en un dels principals valedors del Sant Sepulcre en els dominis del comte Ramon Berenguer III. Així, l'any 1122, a Besalú, el bisbe Ramon signava el document en què el comte Ramon Berenguer III concedia privilegis als canonges del Sant Sepulcre per a poder circular lliurement pels dominis de Catalunya i Provença.⁶⁴ L'agermanament de la catedral de Vic amb el capítol del Sant Sepulcre es va fer efectiu l'any 1126, quan el bisbe Ramon Gaufred, juntament amb tot el capítol de la catedral de Vic, va lliurar al patriarca Warmond i al prior Girard les esglésies dels Prats de Rei i la de Sant Andreu de la Manresana a la Segarra. L'acte de lliurament d'aquestes esglésies es va fer a Vic amb la presència de Bertran, clergue del Sant Sepulcre. Posteriorment a Cervera va ser aprovat pel comte Ramon Berenguer III, la seva esposa Dolça i el seus fills, el futur Ramon

61. No conservem l'original. Una còpia en paper, feta durant el segle XIII, es conserva a l'ACA, Ramon Berenguer III, núm. 235. Aquesta convinença es feia en presència del comte Ramon Berenguer III, el bisbe Ramon Gaufred, Guillem Dalmau de Cervera i el senescal Berenguer Bernat (doc. 37 del diplomatarí).

62. Problemàtica estudiada amplament per José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Ricard Guillem un sogno per Barcellona*, Nàpols 1999. En el diplomatarí s'edita el document d'aquest plet i que es troba a l'ACA en els pergamins extraintentari núm. 3257, doc. 84, pp. 276-277. Pel que fa a la concòrdia sobre aquest afer, la trobem copiada al cartulari de la catedral de Barcelona, vol. II, núm. 371, f. 125v. (doc. 43 del diplomatarí).

63. Editat per ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, doc. 82, pp. 84-86. Entre les disposicions del testament trobem: «Et dimisit ad iamdictum Guilelmum kastrum Sancti Antonini cum suis terminis et pertinenciis, et kastrum de Espeuth cum suis terminis et pertinenciis et cum mansos que ibi abebat enadidos, et si episcopus noluerit concordare cum Guilelmum ipse episcopus reddat ad iamdicto Guilelmo C viginta uncias quod ipse dedit ad archidiacono sedis Vico et ad Petrum Raimundi.»

64. Document publicat per J. ALTURO, *Diplomatari de Santa Anna de Barcelona*, Barcelona 1988, vol. II, doc. 191, p. 211 (doc. 39 del diplomatarí).

Berenguer IV i Berenguer, que esdevindria comte de Provença.⁶⁵ Amb l'arribada de Bertran es devien estructurar les donacions fetes al Sant Sepulcre a Catalunya, que es veuran confirmades per una butlla del papa Honori II el dia 4 de setembre de 1128. Ramon Gaufred va haver de deixar pas al nou prior, però va aprofitar la seva influència per a fer valdre els seus drets davant l'estructuració de Tarragona i de l'arquebisbe Oleguer. No deixa de ser un fet coincident que al sector del castell de la Manresana la catedral de Barcelona hi tingués un important alou lliurat l'any 1076 com a dotació del jove Oleguer.⁶⁶

7. Introducció dels ordres militars

Oleguer va anar prenent protagonisme en la lluita contra l'Islam, sobretot després de la seva participació en el concili Laterà I (1123).⁶⁷ Com a arquebisbe i per tal de restablir el control del sector fronterer, va buscar la implicació dels nous ordres militars. Així, en un pelegrinatge a Jerusalem va anar a buscar el suport de l'orde del Temple perquè s'implantés a Catalunya.⁶⁸ La professió del comte Ramon Berenguer III en l'orde del Temple va ser feta amb la voluntat de vincular l'acció dels templers a Catalunya. Per aquesta, el comte lliurava als cavallers del Temple el castell de Granyena (Segarra), situat dins el bisbat de Vic, el dia 14 de juliol de 1131.⁶⁹ L'any 1136 el bisbe Ramon Gaufred, amb el consentiment dels canonges de la catedral de Vic, lliurava a Hug, mestre de la Milícia del Temple, i al seu prior Arnau de Bedors l'església del castell de Granyena per tal que hi poguessin viure els clergues i familiars del Temple en comunitat.⁷⁰ El dia 15 d'abril de 1134 l'arquebisbe Oleguer i el comte Ramon Berenguer IV, junt amb els bisbes catalans i membres de la noblesa, posaven sota la pau i treva els cavallers de la milícia del Temple de Jerusalem que volguessin establir-se als seus comtats.⁷¹ El Temple va començar a rebre donacions

65. *Ibid.*, doc. 197, p. 217 (doc. 44 del diplomatar).

66. Citat per Gener GONZALVO, *Sant Oleguer (1060-1137). Església i poder a la Catalunya naixent*, Barcelona 1998, pp. 11-12.

67. El dia 3 d'abril de 1123 el papa Calixt II escrivia una carta als prínceps exhortant-los a marxar com a croats per lluitar contra els sarraïns a la península ibèrica i nomenava el bisbe Oleguer com a legat d'aquesta croada. La darrera edició d'aquest document l'ha feta MARTÍ BONET, «Sant Oleguer i l'aplicació de la reforma gregoriana», doc. 1, pp. 563-564.

68. AURELL, «Prédication, croisade et religion civique», 113-168.

69. Document publicat per Josep M. SANS TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà (945-1212)* (Textos jurídics 14), Barcelona: Generalitat de Catalunya 1997, doc. 26, pp. 101-102.

70. L'original es conserva a l'AEV, 7/16 (doc. 81) i va ser publicat per Paul H. FREDMAN, «Els templers al castell de Granyena segons un document de l'Arxiu Episcopal de Vic», *Ausa* 11 (1983) 4-5.

71. Original conservat a l'ACA, perg. Ramon Berenguer IV, núm. 28 (doc. 71 del diplomatar) i publicat per Gener GONZALVO, *Les constitucions de pau i treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, Barcelona 1994, doc. 11, pp. 49-52.

importants, destacant la donació del castell de Barberà l'any 1134.⁷² Entorn del castell de Barberà s'hi va establir una confraria militar afavorida pel comte Ramon Berenguer IV i la noblesa catalana del període. Parlem de confraria perquè es tractava de nobles que passaven un cert temps al servei de la lluita contra els musulmans com a «penitència» per tenir usurpats els delmes de diverses parròquies, tal com es va establir en l'assemblea comtal de l'any 1131.⁷³ Així trobem que un dels principals nobles catalans que difondrà i rebrà les donacions pels templers a Catalunya, Arnau de Bedors, tenia relació amb la catedral de Vic. Els seus pares eren Ramon Arnau de Bedors i Adelaida de Malla, els quals havien lliurat com a canonge de la catedral de Vic Guillem de Bedors l'any 1112.⁷⁴ Aquests béns, situats dins els termes del castell de Malla, van ser usurpats per Guillem Ramon de Montcada i el bisbe Ramon Gaufred va haver de pledejar amb el senescal, arribant-se a un acord l'any 1116.⁷⁵ D'aquesta família en sortiran les primeres donacions als templers a la Plana de Vic. Així, el dia 5 de març de 1133 Arnau de Bedors rebia la primera donació al Temple feta pel seu pare Ramon Arnau de Bedors.⁷⁶

Durant el seu episcopat i en estreta relació amb el Sant Sepulcre es va introduir l'orde de l'Hospital de Jerusalem, conservant-se diverses donacions al bisbat de Vic, on intervé el bisbe Ramon Gaufred. Aquestes fins fa poc eren considerades les donacions més antigues fetes a l'orde dels Hospitalers.⁷⁷ Aquests dos documents, datats l'any 3 del regnat del rei Lluís (1110), en realitat corresponen a l'any 3 del regnat del rei Lluís el Jove (1140) i cal atribuir-ho a un error del copista. Així, el 23 de març de 1140 Berenguer Bernat de Sandomí, amb el consentiment del bisbe Ramon Gaufred, donava l'església de

72. El dia 3 de gener de 1134 el jove comte Ramon Berenguer IV dóna a la milícia del Temple en mans d'Arnau Bedors i Hug Rigau el castell de Barberà. Ho trobem en l'original i diverses còpies a l'ACA, perg. Ramon Berenguer IV, núm. 27 (doc. 70 del diplomatarí) i publicat per SANS TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la cava del Temple*, doc. 28, pp. 103-104.

73. El text d'aquestes corts ha estat publicat per GONZALVO, *Les constitucions de pau i treva*, doc. 10, pp. 45-48 (doc. 58 del diplomatarí): «Pro illis autem decimis quas laici adhuc sibi retinent, faciant omnibus per XXX dies super sarracenos quando suus episcopus eis mandaverit.»

74. Document copiat a l'ACV, cal. 6, núm. 2826 i al cartoral de la catedral LD, ff. 123-123v (doc. 17 del diplomatarí).

75. No disposem de l'original; només una còpia a l'ACV, cal. 6, núm. 2828, i al cartoral de la catedral LD, ff. 123v-124 (doc. 24 del diplomatarí).

76. El document el trobem copiat al cartulari del Temple i editat per Marquis d'ALBON, *Cartulaire général de l'Ordre du Temple 1119?-1150. Recueil des chartes et des bulles relatives à l'ordre du Temple*, Paris 1913, doc. 54, pp. 40-41, i comentat per Josep M. SANS TRAVÉ, *Els templers catalans. De la rosa a la creu*, Barcelona 1996, p. 96.

77. Els originals d'aquestes donacions es conserven a l'ACA, al fons del Gran Priorat de Jerusalem, a l'armari de Cervera, i en còpia al cartulari dels hospitalers editat per Jean DELAVILLE I.E. ROULX, *Cartulaire général de l'ordre des Hospitaliers de Saint Jean de Jerusalem (1100-1310)*, Paris 1894-1906, vol. I, docs. 21 i 22, i per Joaquim MIRET I SANS, *Les cases de Templers i Hospitalers en Catalunya*, Barcelona 1910 (docs. 11bis i 12bis del diplomatarí).

Santa Maria de Llorac a l'Hospital de Jerusalem en mans dels confreres de l'hospital de Cervera, alhora que es lliurava junt amb la seva família com a membres de dita confraria. També el noble Guillem de Ciresa lliurava a l'Hospital de Cervera l'església de Santa Maria de Ciresa. El contingut dels dos documents ens mostra una comanda hospitalera ben establerta a Cervera i és contemporània de la donació d'unes cases a la ciutat de Vic als Hospitalers l'any 1140.⁷⁸ Aquestes dades concorden més amb l'establiment dels Hospitalers a Catalunya i amb els pactes del comte Ramon Berenguer IV amb els ordes militars sobre el testament del rei Alfons I d'Aragó.⁷⁹ El testimoni més antic que he pogut trobar sobre la presència dels Hospitalers a la ciutat de Vic és el testament del clergue Ponç de l'any 1134, on nomena marmessors el clergue Bermon i Ramon Bernat, que consten com a *servus pauperum* de l'Hospital de Jerusalem.⁸⁰

8. Restabliment de la vida canonical

Els intents de reforma dels canonges de la catedral de Vic durant l'època del bisbe Berenguer Seniofred no van arribar a reeixir per les fortes resistències de determinades famílies nobles que monopolitzaven importants béns de la catedral. Així, a finals del segle XI des de Roma es va voler donar una fórmula estable a la vida canonical.⁸¹ La presència del legat papal Bernat, arquebisbe de Toledo, a Vic l'any 1098 va voler posar ordre a la situació separant la comunitat de Sant Joan de les Abadesses del control directe de l'arquebisbe Berenguer i establint uns béns a la catedral vigatana com a dotació dels canonges que acceptessin de portar una vida regular.⁸² Es van confiscar els béns de la cabiscolia que tenia Pere Guillem, abat d'Ager, i els béns de l'ardiaca Guillem Ramon de Taradell per tal de dotar una comunitat regular formada per quatre canonges que acceptaren aquesta forma de vida i als quals l'arquebisbe Berenguer ja havia lliurat alguns béns. Totes aquestes decisions van quedar recollides en una butlla del papa Urbà II que establia un nou estatut de la catedral vigatana.⁸³ En aquesta butlla, de la qual conservem dues redaccions amb interpolacions, el papa confirma la direcció d'aquesta comunitat reformada a Ricard, sagristà major de la catedral, que és qualificat de prior. Les diferències en les versions que conser-

78. ACV, cal. 6, núm. 2298.

79. Sobre aquest procés, vegeu SANS TRAVÉ, *Els templers catalans*, 87-88.

80. L'original d'aquest testament és a l'ACV, cal. 6, núm. 1908 i n'hi ha còpia al LD, ff. 114v-115v. En el mateix testament fa oblació a l'orde dels hospitalers del seu fill Ramon.

81. Per a una versió actualitzada d'aquests esdeveniments, vegeu VONES-LIEBENSTEIN, *Saint-Ruf und Spanien*, I, 101-125.

82. Josep M. MASNOU, «L'escola de la catedral de Vic al segle XI», en *Gerbert d'Orlhac i el seu temps: Catalunya i Europa a la fi del Ier mil·leni*, Vic 1999, pp. 621-634.

83. Un bon resum d'aquest afer en FREEDMAN, *Tradicció i regeneració a la Catalunya medieval*, 77-83.

vem són testimoni de les dificultats de trobar una forma estable a la vida canònica a la catedral de Vic.⁸⁴ El prior Ricard moria l'any 1101 i els béns destinats a la comunitat de canonges reformats van ser alienats i controlats pel senescal Guillem Ramon d'Hostoles, Guillem Ramon de Taradell i els nebots de l'arquebisbe Berenguer Seniofred. A més, les altres fundacions canòniques van tendir a funcionar independents i a salvaguardar el seu patrimoni, com és el cas de Manresa i Manlleu. El retorn a Sant Joan de les Abadesses d'una comunitat benedictina va afectar aquesta crisi. El capítol de la catedral de Vic va aconseguir fer seu i exercir el dret d'elecció de bisbe quan va escollir Arnau de Malla, abat del monestir d'Amer, com a bisbe (1102), després de refusar al canonge barceloní Guillem Berenguer, candidat del comte de Barcelona. L'episcopat d'Arnau de Malla es va centrar a posar fi a la disgregació del patrimoni de la catedral imposant el caràcter inalienable dels béns, així com va realitzar diversos arranjaments amb les famílies que controlaven determinats beneficis de la catedral.⁸⁵ Pel que fa a les canòniques agustinianes creades en època de l'arquebisbe Berenguer, Arnau de Malla va consolidar-les augmentant la seva autonomia i permetent que funcionessin com a comunitats independents.⁸⁶ Així la idea de vincular aquestes comunitats a la figura d'un prior va ser abandonada durant aquest període. Així tenim que la comunitat de l'Estany va continuar tenint com a abat Bernat, i Ponç Ramon va actuar com a abat a la de Manresa independent de Santa Maria de l'Estany. Aquesta independència de les comunitats de canonges agustinians va portar a una major debilitat per poder mantenir els béns que havien rebut com a dotació i especialment la de Santa Maria de l'Estany, que s'havia constituït amb els béns restituits pel canonge Guillem Ramon de Taradell i que van servir per a la dotació de l'albergueria de la catedral de Vic.

L'anada de l'abat Bernat de l'Estany a Terra Santa i l'obtenció de l'agermanament amb la comunitat canònica del Sant Sepulcre que havia acceptat la regla agustiniana van tenir un efecte positiu per a revalorar i restablir la vida canònica al bisbat de Vic. L'any 1110, Tedmar de Castellterçol i Ramon Folc, abans de marxar a Terra Santa, van fundar una comunitat regida per la regla de sant Agustí a l'església de Sant Salvador de Bellver o d'Orís, prop de Sant Boi de Lluçanès, on s'organitzarà una confraria per a protegir els seus béns i els de la família de Tedmar de Castellterçol. L'origen d'aquesta fundació, poc estudiada, l'hem de posar en relació amb tots els esdeveniments del pelegrinatge a Terra Santa i amb el prestigi que prendrà a partir del segle XII la regla agustiniana.⁸⁷ L'ordenació jurídica de la comunitat de Jerusalem va ajudar a refer de

84. Totes aquestes qüestions les analitzem en la nostra tesi doctoral sobre «La vida canònica a la catedral de Vic 886-1230», dirigida pel Dr. Prim Bertran.

85. Problemàtica estudiada amplament per FREEDMAN, *Tradició i regeneració a la Catalunya medieval*, 112-122.

86. VONES-LIEBENSTEIN, *Saint-Ruf und Spanien*, I, 131-142.

87. Vegeu Antoni PLADEVALL, *Castellterçol. Història de la vila i el seu terme*, Vic 1991, pp. 45-49.

nou la vida canonical tant a la catedral de Vic com a les comunitats de canonges regulars del bisbat. L'esquema estava orientat a restablir la unitat de jurisdicció i disciplina, enquadrant dins l'organització diocesana aquestes comunitats. Així, el primer responsable era el bisbe, que n'exercia el control a través de la figura del prior. Aquest actuava com a cap de la congregació canonical i ho feia en nom del bisbe, exercint les funcions episcopals a la catedral de Vic en absència del prelat.⁸⁸ Ramon Gaufred farà renunciar Ponç Ramon del càrrec d'abat de Manresa i el subjectarà a Santa Maria de l'Estany, on Bernat gaudirà d'aquesta consideració fins al moment de la seva mort. També es vincularan a Santa Maria de l'Estany les altres comunitats canòniques del bisbat de Vic, respectant la seva autonomia de gestió però sotmetent-les disciplinàriament al prior de l'Estany. Una d'aquestes serà la que es crearà entorn de Sant Llorenç del Munt, antic priorat del monestir benedictí de Sant Marçal del Montseny, que a partir de l'any 1127 es convertirà en canònica agustiniana per intervenció directa del prior de l'Estany.⁸⁹ Això explicaria la desaparició del càrrec d'abat de l'Estany i l'aparició del càrrec de prior. La persona elegida per a substituir Bernat va ser Guillem Pere, de la família dels senyors del castell d'Heures; aquest era canonge de la catedral de Vic i estava unit a la catedral per un jurament.⁹⁰

9. Redotació de Santa Maria de l'Estany

El bisbe Ramon Gaufred a partir de l'any 1123 afavorirà la comunitat de Santa Maria de l'Estany amb diverses donacions de béns de la mateixa catedral, així com obtindrà la restitució d'altres que havien estat usurpats.⁹¹ Per donar

88. Coneixem aquesta pràctica per testimonis del segle XIII, però devia tenir el seu origen durant l'episcopat de Ramon Gaufred; vegeu PLADEVALL -- VIGUÉ, *El monestir romànic de Santa Maria de l'Estany*, 49-54. Aquests darrers anys disposem d'un estudi sistemàtic d'aquest primer període en la tesi doctoral de Francesc DE ROCAFiguera, *La canònica de Santa Maria de l'Estany. Orígens i primera expansió (1080-1157)*, 2 vols., tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona 1999.

89. Estudiat per Antoni PLADEVALL, «El monasterio de San Llorens del Munt», *Ausa* 4 (1961-1963) 95-106. Es va aprofitar aquest canvi per a renovar l'església, que va ser consagrada pel mateix bisbe Ramon Gaufred, segons consta en un document de 1206 publicat per ORDEIG, *Les dotalies*, vol. 5, doc. 365, pp. 134-135 (doc. 128 del diplomatar).

90. Aquest serà recordat amb motiu de la dotalia de l'Estany: «Addimus insuper ut abbas vel prior ipsius loci semper sit noster frater ac canonicus ceterique clerici sint fratres et familiares nostri canonici vero ecclesie nostre, similiter sint participes ipsorum tam temporalis quam spiritualis beneficii idemque quod pro suis acturi sunt obsequium pro nostris agant defunctis» (doc. 69 del diplomatar). Aquest jurament prestat pel prior de l'Estany serà dispensat pel papa Honorí III l'any 1219, com consta en una butlla inèdita regestada per Francesc DE ROCAFiguera, «Documents del monestir de l'Estany existents a l'Arxiu Episcopal de Vic (1106-1498)», *Studia Viscentia* 1 (1989) 127-136, regesta núm. 13.

91. El 31 de juliol de 1123 els senyors de Centelles Guislabert i Saurina confirmaven a Santa Maria de l'Estany els béns que lliuraren els seus avantpassats. A canvi, el prior Bernat disposa

més solvència tant econòmica com pastoral, va confiar a la comunitat de Santa Maria de l'Estany el patronat de diverses parròquies del bisbat: Castellterçol, Rodors, Moià; així com va confirmar els béns que encara posseïa.⁹² Alhora, el bisbe va pactar amb els descendents dels senyors de Taradell per eliminar les dependències respecte els qui van iniciar la fundació.⁹³ D'aquesta manera, el bisbe Ramon Gaufred va refer la comunitat de l'Estany i va permetre la construcció de l'església. L'any 1133 es procedia a la solemne consagració, amb la presència de l'arquebisbe Oleguer, i s'establia l'estatut de la nova comunitat.⁹⁴ L'any 1136 va recuperar el control sobre l'església de Sant Feliu de Terrassola i molts béns que la canònica de l'Estany havia rebut dins el terme del castell d'Oló i que havien estat usurpats per Pere Fulcó i el seu fill Arnau d'Oló.⁹⁵ El bisbe Ramon va haver de buscar altres formes d'afavorir la comunitat de Santa Maria de l'Estany i va aprofitar els problemes del bisbat de Barcelona després de la mort de l'arquebisbe Oleguer per a aconseguir del nou bisbe la concessió de diverses parròquies del bisbat de Barcelona. Així, l'any 1139 el bisbe Arnau Ermengol i el capítol de la catedral de Barcelona concedien al prior Guillem de l'Estany l'església de Sant Esteve de la Garriga amb les seves sufragànies, del-

un sacerdot perquè pregui per l'ànima dels descendents dels senyors de Centelles. Document conservat en còpia al Cartulari de l'Estany, doc. 42 (doc. 40 del diplomatari). L'any 1126 el bisbe Ramon, amb consentiment dels canonges de Vic, donava a l'Estany uns terrenys a Artés per a construir-hi un molí. L'original es troba a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB), perg. 1-5-431 (doc. 46 del diplomatari).

92. L'any 1130 el bisbe Ramon donava al prior de l'Estany les parròquies de Castellterçol i de Rodors, com consta en l'original del pergamí conservat a Vic, Cambreria de l'Estany, perg. 27 (doc. 56 del diplomatari). Ramon Berenguer III, en el seu testament de l'any 1131, donava a l'Estany l'església de Santa Maria de Moià amb les seves possessions, fent-se efectiva aquesta donació fins i tot abans de la publicació sagramental del testament del comte. Això es feia el 20 de juliol de 1131, segons consta en una còpia del Cartulari de l'Estany, doc. 92 (doc. 63 del diplomatari). Els responsables de fer la donació eren dos dels marmessors del comte Ramon Berenguer III, el bisbe Ramon Gaufred i Aimeric, vescomte de Narbona i germanastre de Ramon Berenguer III.

93. L'any 1136 el bisbe Ramon Gaufred, amb l'aprovació dels canonges de la catedral, va donar a Guillem de Taradell, nebot de Guillem Ramon de Taradell i canonge de Vic, diversos masos i propietats a més de les capellanies de Sant Genís de Taradell i Santa Eugènia de Berga com a compensació pel que el seu pare va lliurar a la canònica. Conservem l'original, que era una carta partida amb dues còpies originals del document. La primera es conserva a l'AEV, cal. 3/115, i la segona és a l'ACV, cal. 6, Episc. I, núm. 30 (doc. 82 del diplomatari).

94. No se'n conserva l'original, sinó una còpia de l'any 1203 que es troba entre els pergamins de la Cambreria de l'Estany, núm. 28, i en una còpia a l'ACV, cal. 6, Episc. I, núm. 33. La darrera publicació d'aquest document la trobem en ORDEIG, *Les dotatives*, vol. 5, doc. 347, pp. 105-107 (doc. 69 del diplomatari).

95. Conservem l'original d'aquest document a l'ACV, cal. 6, núm. 1594, i dues còpies més, una de 1168 (ACV, cal. 6, núm. 1595) i l'altra de 1217 (ACV, cal. 6, núm. 2289) (doc. 83 del diplomatari). Les còpies del document i el fet que al principi de l'episcopat del bisbe Pere de Redorta (doc. 124 del diplomatari) es fes un judici a Arnau d'Oló per les injúries contra el monestir de l'Estany ens mostren les dificultats per a consolidar-se.

mes i primícies, exceptuant-ne els drets de sínode pertanyents al bisbe de Barcelona.⁹⁶ Aquesta concessió devia ser la compensació que els canonges de la catedral de Barcelona van fer a la catedral de Vic i als canonges de l'Estany per la seva intervenció a resoldre la successió del bisbe Oleguer. Entre els signants ja hi trobem Pere de Redorta, que era canonge de Barcelona.⁹⁷

El mateix Ramon Gaufred augmentarà la dotació d'altres canòniques agustinianes lliurant al seu patronat algunes parròquies. Així, a la canònica de Sant Tomàs de Riudeperes, que era una prepositura de Lledó, li va lliurar l'any 1132 l'església parroquial de Sant Martí de Sobremunt.⁹⁸ Aquesta donació l'hem de posar en relació amb el document de consagració de l'església de Sant Joan del Prat a Tona, que a finals del segle XI va ser lliurada a Sant Tomàs de Riudeperes però va quedar vinculada als senyors de Balenyà.⁹⁹ Aquest procés de consolidació de la vida dels canonges regulars va ser motiu de conflicte amb els canonges de la catedral de Vic, que van queixar-se al bisbe Ramon de ser massa generós i d'haver alienat diversos béns de la catedral vigatana. També acusaven el bisbe de fer nomenaments sense el consentiment dels canonges arran de la successió de l'ardiaca Bernat, que restà monopolitzat pel llinatge dels Malla.¹⁰⁰ Tota aquesta problemàtica va portar a fer un pacte entre els canonges i el bisbe Ramon Gaufred per mantenir el tresor de la catedral i en certa forma per a resoldre els conflictes interns entre el bisbe i els canonges.¹⁰¹ Així, podríem dir que tenim el primer testimoni d'unes constitucions capitulars que podem datar entorn de l'any 1142. En aquestes s'estableix clarament la interdependència del bisbe respecte al capítol i l'obligació de tots els canonges de respectar aquest funcionament intern sense acudir a cap autoritat exterior. Van signar els canonges i el prior Guillem, que ho feia com a canonge de la catedral, però també com a prior de la comunitat de Santa Maria de l'Estany. A partir d'aquest període es va reglamentar la forma d'accedir a la canònica catedral de Vic i co-

96. L'original es conserva a l'ACA, pergamins Ramon Berenguer IV, núm. 102, i una còpia del segle XIV a l'ACB, perg. 1-5-488 (doc. 93 del diplomatarí).

97. La família dels Castellvell també va afavorir la canònica de Santa Maria de l'Estany amb la concessió de béns a Sant Andreu de la Barca. L'any 1142 s'establia una concòrdia sobre aquests béns entre Guillem de Castellvell i el prior de Santa Maria de l'Estany. Entre els signants hi trobem Pere de Redorta, sagristà de Barcelona. Francesc DE ROCAFIGUERA, «Documents del monestir de l'Estany», 127-136, regesta núm. 3.

98. L'original d'aquest document es troba a l'Arxiu dels Franciscans de Catalunya, pergamins Riudeperes, núm. 52 (doc. 65 del diplomatarí). Aquesta canònica havia estat fundada pel prior Ricard i el seu germà Berenguer Amalric l'any 1095.

99. L'original es troba a l'Arxiu dels Franciscans de Catalunya, pergamins Riudeperes núm. 36 (doc. 74 del diplomatarí), i editat com a document fals per ORDEIG, *Les dotaties*, vol. 5, doc. 291, pp. 20-22. Ordeig el data en 1104 i ho explica en nota.

100. FREEDMAN, *Tradició i regeneració*, 88-89.

101. L'original es troba a l'ACV, cal. 6, Episc. I, núm. 28 (doc. 102 del diplomatarí). El document no porta data i nosaltres acceptem la proposada per FREEDMAN, *Tradició i regeneració*, 103-104.

mençà a generalitzar-se la carta de dotació. En aquest document els pares i familiars del canonge l'oferien a la canònica catedral amb uns béns determinats que servien per al seu manteniment i que administrava durant la seva vida, havent de lliurar-los a la seva mort al fons comú de la catedral.¹⁰² La majoria d'aquestes cartes de dotació s'inicien en aquest període i la majoria s'han conservat copiades al cartulari de la catedral de Vic.¹⁰³

La promoció de la vida dels canonges regulars va anar en detriment dels monjos benedictins i és una característica pròpia del període. Les disposicions de la reforma gregoriana i sobretot del concili Laterà I van reforçar el paper del bisbe dins la diòcesi.¹⁰⁴ L'exempció monàstica no permetia un funcionament canònic dels bisbats, i molts monestirs funcionaven sovint al marge de l'autoritat episcopal. És en aquest context d'un cert enfrontament entre canonges i monjos que hem d'entendre una disposició que trobem en la dotalia de Santa Maria de l'Estany (1133), on consta explícitament que aquesta comunitat pot continuar funcionat encara que el bisbat estigués en entredit. La dotalia de Santa Maria de l'Estany es fa en un moment en què el bisbe Ramon Gaufred ha posat en entredit el monestir de Ripoll i les seves dependències, fet que l'enfronta directament amb el comte Ramon Berenguer IV.¹⁰⁵

10. *Limitació de l'exempció monàstica*

L'evolució del monaquisme benedictí a principis del segle XII a Catalunya va ser marcada per la vinculació dels monestirs a grans congregacions que asseguraven el seu funcionament regular, alhora que limitaven la intervenció dels laics i dels bisbes.¹⁰⁶ Així, a Catalunya durant l'episcopat del bisbe Berenguer Seniofred es van establir els monestirs de Cluny, Sant Víctor de Marsella, Sant Ponç de Tomeres. Durant el govern del comte Ramon Berenguer III es va posar fi al creixement d'aquestes congregacions i el comte va impulsar una congregació estretament lligada als seus dominis a Catalunya i centrada en el ric mo-

102. Trobem les cartes de dotació de Ramon de Mont-rodon el dia 19 octubre de 1142, LD, f. 83v (doc. 100 del diplomatar). L'any 1144 tenim registrades dues oblacions: el dia 11 de maig la de Guillem de Santaeugènia, que tenim l'original a l'ACV, cal. 6, Episc. I, núm. 35, i la còpia al LD, pp. 92-92v (doc. 113 del diplomatar), i el dia 20 d'octubre la de Bertran de Castellar, LD, p. 74 (doc. 116 del diplomatar).

103. Vegeu FREEDMAN, *Tradicció i regeneració*, 96-103, i sobretot MASNOU, «El manteniment del culte a la catedral de Vic», 167-168.

104. Vegeu els comentaris sobre aquest concili en l'article de MARTÍ BONET, «Sant Oleguer», 540-546.

105. Qüestions estudiades amplament per Antoni PLADEVALL, «Conflictes entre les exempcions monàstiques i els drets episcopals dels segles XII al XIV», en *I Col·loqui d'Història del Monaquisme Català: Santes Creus 1966*, vol. I, Santes Creus: Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus 1967, pp. 263-295.

106. FREEDMAN, *Tradicció i regeneració*, 57-59.

nestir de Sant Cugat del Vallès.¹⁰⁷ Aquest va unir els monestirs de Sant Llorenç del Munt, Sant Salvador de Breda i Santa Cecília de Montserrat, sostraiant-los de la jurisdicció dels bisbes de Barcelona, Girona i Vic. Aquestes lluites per tenir el control de determinats monestirs van ser utilitzades pel comte Ramon Berenguer III en la seva política provençal i per determinats senyors per imposar els seus drets; així, els Cardona entorn del monestir de Casserres, els vescomtes de Besalú entorn del monestir de Sant Benet de Bages i els Montcada sobre Sant Llorenç del Munt. Ja hem vist com el bisbe Ramon Gaufred va afavorir el monestir de Casserres durant els seus primers anys d'episcopat, però de fet la seva actitud canviarà fins a arribar a tenir un conflicte obert amb l'ordre de Cluny, com queda recollit en la *querimoniae* presentada pel dit monestir a Roma. En aquesta consta explícitament la voluntat del bisbe Ramon Gaufred de posar limitacions a l'exempció monàstica i d'incomplir les donacions fetes al monestir de Casserres.¹⁰⁸

Els testimonis que tenim sobre aquesta oposició són molt importants durant el seu episcopat. Així, abans de l'accés al bisbat de Barcelona d'Oleguer, el bisbe Ramon va intervenir juntament amb el bisbe Berenguer de Girona en els conflictes entre el bisbe de Barcelona i el monestir de Sant Cugat del Vallès.¹⁰⁹ L'any 1117, quan Oleguer era bisbe de Barcelona, es van sotmetre al legat papal Bosó els conflictes que afectaven el monestir de Sant Cugat i la seu de Barcelona.¹¹⁰ A part de les qüestions més jurisdiccionals, cal destacar el tema de l'administració del sagrament de la penitència i la limitació de l'activitat pastoral dels monjos. El prior Ponç Ramon, saltant-se totes les censures del prelat barceloní, havia reconciliat Ricard Guillem, que estava excomunicat. Ricard Guillem va ser un dels homes més rics i influents durant els primers anys de Ramon Berenguer III i va tenir diversos conflictes amb l'església de Barcelona.¹¹¹ Pel que fa al bisbat de Vic, el bisbe Ramon Gaufred qüestionarà algunes decisions preses durant l'episcopat del seu antecessor, Arnau de Malla, antic abat del mo-

107. Vegeu Anscari MUNDÓ, «Moissac, Cluny et les mouvements monastiques de l'est des pyrénées du X au XII siècle», *Annales du Midi* 75 (1963) 551-570.

108. Aquest document es conserva copiat a la Biblioteca Nacional de París, fons Baluze, vol. 392, núm. 570.

109. El legat Bosó va escriure als dos bisbes una carta demanant que intervinguessin davant les usurpacions de béns de determinats nobles al monestir de Sant Cugat del Vallès. Aquesta carta es troba copiada al cartulari de Sant Cugat del Vallès, f. 390v, núm. 1140, i ha estat editada per José RIUS SERRA, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, núm. 838 (doc. 27 del diplomatare).

110. L'afer queda recollit en el judici celebrat a la ciutat de Girona el dia 23 d'abril de 1117 amb la presència del legat papal Bosó, on es van sotmetre a l'arbitratge de diversos jutges, entre ells Ramon Gaufred. Original perdut i només conservat en còpia en el *Liber Antiquitatum* de la catedral de Barcelona, vol. IV, f. 204 (doc. 28 del diplomatare).

111. Sobre aquest personatge, vegeu José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Ricard Guillem, un sogno per Barcellona*, Nàpols 1999. L'any 1115, quan Ricard Guillem va fer testament que es conserva a l'ACA, perg. Ramon Berenguer III, núm. 187. Publicat en l'apèndix documental de l'obra de Ruiz-Domènec, doc. 75, pp. 269-270.

nestir d'Amer. La intervenció del bisbe Ramon Gaufred en els conflictes jurisdiccionals de Sant Cugat respecte al monestir de Santa Cecília de Montserrat el van portar a no acceptar aquesta unió, no arribant-se a un acord fins l'any 1134, en què Ramon Gaufred va lliurar a Ermengol, abat de Sant Cugat del Vallès, el monestir de Santa Cecília de Montserrat mentre confirmava la donació feta pel bisbe Arnau de Malla. El bisbe, però, es reservava el dret de confirmar l'elecció dels abats de Santa Cecília.¹¹² Posteriorment el bisbe Ramon va assignar a l'abat Guillem de Santa Cecília de Montserrat la parròquia de Marganell com a reconeixement del nou estatut i compensant els danys que havia causat.¹¹³

El bisbe Ramon volia sotmetre al control episcopal tots els monestirs del seu bisbat i per això entrà en conflicte amb el monestir de Ripoll, que continuava vinculat a la congregació de Sant Víctor de Marsella. La solució del conflicte de Sant Joan de les Abadesses va afectar les relacions de Ramon Gaufred amb aquest monestir, i també el bisbe Ramon va qüestionar certes decisions preses per Arnau de Malla, sobretot la donació de la parròquia de Granollers de la Plana al monestir de Ripoll feta pels senyors de Gurb com a dotació del seu fill Pere.¹¹⁴ El monestir de Ripoll tenia un pes molt fort dins el bisbat de Vic a través dels seus priorats de Santa Maria de Montserrat i de Sant Pere de Cervera. L'oposició del monestir de Ripoll a sotmetre's a la jurisdicció del bisbe de Vic va portar a una situació insostenible, fins al punt que el bisbe Ramon Gaufred va posar el monestir en entredit l'any 1132.¹¹⁵ Aquesta decisió va ser qüestionada pel comte Ramon Berenguer III, el qual va amenaçar el bisbe Ramon Gaufred que no es presentés al concili de Clermont de l'any 1130. Aquesta hostilitat del comte era motivada per les seves relacions polítiques amb la congregació de Sant Víctor de Marsella en la política provençal i el temor que si el monestir era posat en entredit no pogués fer-s'hi enterrar. És des d'aquest punt de vista que podem entendre la contundència de les paraules del comte que tenim copiades al final del decret d'entredit del monestir de Ripoll.¹¹⁶ Ramon Gaufred va dilatar la decisió d'imposar l'entredit fins després de

112. Document copiat al cartulari de Sant Cugat del Vallès, f. 13, núm. 21, i editat en el *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, vol. II, núm. 928 (doc. 73 del diplomatari).

113. Aquest acte només el coneixem per una regesta recollida per Pasqual en el manuscrit que es conserva a la Biblioteca de Catalunya (dels *Monumenta Sacra Antiquitatis Cataloniae*, vol. I, p. 32 (doc. 108 del diplomatari).

114. La unió es va produir l'any 1103 i la va fer el noble Guillem Bernat per a la remissió dels seus pecats. L'original es trobava a Ripoll i es va perdre en l'incendi de l'arxiu. El coneixem gràcies a la còpia feta per PERE DE MARCA, *Marca Hispanica sive limes Hispanicus*, doc. 244 de l'apèndix (doc. 10 del diplomatari). Posteriorment el bisbe Ramon Gaufred, un cop finalitzat el conflicte que l'enfrontà a Ripoll, confirmarà amb la seva signatura aquesta donació.

115. L'original es troba a l'AEV, 5/76. L'entredit va ser pronunciat per l'arquebisbe Oleguer i per Berenguer, bisbe de Girona, el 25 d'abril de 1132 (doc. 66 del diplomatari).

116. Reproduïm el text de la dita carta, escrita segurament l'any 1131: «Raymundo, Dei gratia Vicensi episcopo, Raymundo comes Barchinonensis et marchio in Christo salutem. Que ad

la mort del comte Ramon Berenguer III, a qui va pressionar perquè fes efectives un seguit de restitucions tant a la catedral de Vic com a Santa Maria de l'Estany. La situació es va allargar fins l'any 1134, en què la qüestió es va posar en mans de l'arquebisbe Oleguer i del bisbe Berenguer de Girona, i es va establir una concòrdia on quedaven clarament limitats els drets del bisbe de Vic sobre el monestir de Ripoll.¹¹⁷ Aquesta actitud intransigent de Ramon Gaufred contrastava amb la d'Oleguer, home més lligat al poder del comte de Barcelona, però que com a arquebisbe de Tarragona havia d'abonar les idees de la reforma gregoriana. Així el monestir de Ripoll va estar en entredit entre els anys 1132 i 1134. Un cop solucionat aquest afer, el bisbe Ramon va aprovar la donació de l'església de Granollers de la Plana a Ripoll i va signar en la dotàlia del monestir de Ripoll del 1032. L'any 1141 aprovava la donació que va fer el comte Ramon Berenguer IV al monestir de Ripoll, on lliurava al monestir el seu cos per a ser-hi enterrat, alhora que donava un gran alou situat al comtat de Besalú a la parròquia de Santa Cecília de Molló, essent l'execució de la donació que havia fet el seu pare Ramon Berenguer III al monestir de Ripoll i que l'entredit havia ajornat.¹¹⁸ La voluntat del bisbe era la de tenir jurisdicció sobre les parròquies i els clergues que depenien d'aquests monestirs, obligant-los a participar en el sínode diocesà i poder controlar els seus nomenaments.

Aquesta oposició de Ramon Gaufred a l'exempció monàstica també es va fer extensiva a les parròquies que ell mateix havia lliurat als ordes militars, els quals, un cop establerts a Catalunya, van funcionar al marge de l'autoritat dels bisbes. Així les donacions que el bisbe Ramon havia fet als templers de l'església de Granyena i als hospitalers de l'església de Santa Maria de Llorac van quedar en suspens fins al temps del seu successor Pere de Redorta, que renovarà aquestes donacions.¹¹⁹ És possible que quan els ordes militars es van establir oficialment a Catalunya a partir de l'any 1142 el bisbe Ramon va intentar de mantenir els

consilium tendens me venire et concordare renuistis, male fecistis, et michi valde molestum esse sciastis in hoc certe cognosco, quod honorem michi auferre. Precor, igitur, et mando vobis ut in consilio de causa Rivipullensis nullum colloquium habeatis, quia abbatem Sancte Marie et fratres eius ad directum vobis faciendum in terra mea habebo, quod si me contemnus ibi colloquium super hoc habueritis in me ulterius nullo modo confidatis valet» (AEV, 5/76).

117. El 23 d'abril de 1134 es firmava una concòrdia entre el bisbe Ramon Gaufred i els seus canonges amb Ramon, abat de Ripoll, i els seus monjos per l'arbitratge de l'arquebisbe Oleguer i el bisbe Berenguer de Girona. L'original es troba a l'AEV, 4/77, i va ser editat per PLADEVALL, «Conflictes entre les exempcions monàstiques i els drets episcopals», 270-271 (doc. 72 del diplomatar).

118. L'original, que era a l'arxiu de Ripoll, es va perdre i el conservem en una còpia en PÈRE DE MARCA, *Marca Hispanica sive limes Hispanicus*, doc. 399 de l'apèndix (doc. 96 del diplomatar).

119. En el document dels hospitalers hi ha la signatura posterior del bisbe Pere de Redorta; vegeu MIRET I SANS, *Les cases de Templers i Hospitalers* (doc. 11 bis del diplomatar). Pel que fa a l'església de Granyena, aquesta es va tornar a donar l'any 1155, segons consta en una còpia del cartulari de la catedral, LD, f. 100v (doc. 126 del diplomatar).

seus drets sobre les parròquies que havia lliurat, arribant a amenaçar de posar-les en entredit. Aquesta hipòtesi pot explicar l'addició al document de 1126, on el bisbe Ramon donava les esglésies dels Prats de Rei i la Manresana, del reconeixement explícit que aquestes no podien ser posades en entredit pel bisbe.¹²⁰ Aquesta actitud bel·ligerant va contribuir a enfosquir la memòria del bisbe Ramon pel que fa als primers passos de la introducció dels ordes militars a Catalunya, sobretot després del testament del rei Alfons d'Aragó, que va aconseguir que els ordes militars s'interessessin per la participació en la reconquesta del nou regne catalano-aragonès.

11. *Estructuració de la Tarraconense*

Després de la mort de l'arquebisbe Berenguer Seniofred l'any 1099, el càrrec d'arquebisbe de Tarragona va quedar vacant, a causa de diversos problemes que van fer considerar a Roma la necessitat d'esperar que s'aclarís la situació política i religiosa. No oblidem que el legat Rainier que va intervenir en tot l'afer va ser elegit papa amb el nom de Pasqual II l'any 1099.¹²¹ El fracàs de la croada per recuperar Tarragona, els atacs dels almoràvits i la política revisionista del comte Ramon Berenguer III van portar a fer que el legat papal Rainier no nomenés cap arquebisbe de Tarragona. La seu de Narbona també devia oposar-s'hi, tot i que les diòcesis catalanes restaren independents de Narbona. L'accés de Ricard de Sant Víctor a la seu arquebisbal de Narbona de l'any 1106 fins al 1121 va fer encara més inviable aquesta restauració. Només serà la política del comte Ramon Berenguer III de liderar la lluita contra l'Islam i el nomenament d'Oleguer com a arquebisbe de Tarragona l'any 1118 el que va permetre el restabliment de la Tarraconense.¹²² El bisbe de Vic Ramon Gaufred encara tenia a la catedral les butlles obtingudes per l'arquebisbe Berenguer i que es concedia el títol arquebisbal als bisbes d'Osona fins que no es restablís completament l'arxidiòcesi de Tarragona. Aquests drets van fer que Ramon Gaufred intervingués en els afers del bisbat de Barcelona abans del nomenament d'Oleguer.

Oleguer comença a actuar com a arquebisbe a partir del 1118 en la restauració de Tarragona quan obté del papa Gelasi II el pal·li arquebisbal i durant els primers anys actuarà sempre amb relació amb el bisbe Ramon Gaufred i el

120. Podem datar el document entorn de l'any 1142; en ell Ramon Gaufred dóna llibertat a les dites esglésies i estableix que mai no puguin ser posades en entredit. En el document hi signa el bisbe Guillem de Torroja. Document publicat per ALTURO, *Diplomatari de Santa Anna*, vol. II, doc. 197 (doc. 44 del diplomatari).

121. Una bona síntesi sobre el seu pontificat, en Georg SCHWAIGER, «Pascual II», en Philippe LEVILLAIN (éd.), *Dictionnaire historique de la papauté*, Paris 1994, pp. 1254-1256.

122. Vegeu AURELL, «Prédication, croisade et religion civique», 113-168. L'autor fa una edició crítica sobre la *Vita et miracula sancti Olegarii* escrita pel gramàtic Renau (1109-1143).

bisbe Berenguer de Girona.¹²³ Així podem veure actuar tots tres bisbes en diversos documents exercint de forma col·legial i coordinada la seva acció. Fruit d'aquesta col·laboració són algunes cartes que ens han pervingut i on veiem que hi havia una estreta relació entre aquests prelats. Així conservem una còpia d'una carta del bisbe Ramon Gaufred adreçada a Oleguer consultant-li sobre qüestions de disciplina eclesiàstica.¹²⁴ També conservem el testimoni d'una altra carta on el bisbe Oleguer en els seus primers anys de pontificat renova l'excomunió a un clergue de la parròquia de Mura per alguns crims comesos a Sant Llorenç Savall i que havia estat excomunicat pel bisbe Ramon.¹²⁵ El bisbe Oleguer va participar en el concili Laterà I l'any 1123 assumint les idees de la reforma gregoriana i el lideratge per a tirar endavant la restauració de Tarragona en ser nomenat legat papal.¹²⁶ Aquest nomenament va donar més força a l'arquebisbe per a poder actuar en els bisbats de la província eclesiàstica Tarraconense. Així, l'any 1123 trobem Oleguer i el bisbe Ramon Gaufred al bisbat d'Urgell en la consagració de l'església de Serrateix i en la definició del seu estatut.¹²⁷ La presència del bisbe Ramon Gaufred es devia a les possessions que aquest monestir del Berguedà tenia al bisbat de Vic. També d'aquesta època podem datar la signatura del bisbe Ramon Gaufred en la dotalia del monestir de Sant Pere de Frontanyà o de la Portella de l'any 1035, on hi havia una confraria militar.¹²⁸ Pel que fa a la restauració de Tarragona, l'arquebisbe Oleguer va voler implicar-hi l'església de Vic. Així, el dia 24 d'octubre de 1128, Oleguer lliurava al bisbe Ramon Gaufred l'església de Sant Salvador del Corral, situada dins el circ romà i que formava un suburbi de la ciutat de Tarragona, junt amb la cinquena part de tots els delmes de la ciutat.¹²⁹ Amb aquesta donació Ramon Gaufred renunciava als drets de la seu de Vic sobre Tarragona i obtenia una important compensació econòmica, que els bisbes de Vic van mantenir fins a principis del segle XIII.¹³⁰ Un cop resolt aquest problema, l'any 1129 l'ar-

123. Vegeu PLADEVALL, *La metròpoli de Tarragona*, 37-38.

124. D'aquest document només en conservem una còpia feta per Baluze en el segle XVII i ha estat darrerament editat per MARTÍ BONET, «Sant Oleguer», doc. 13, p. 573 (doc. 51 del diplomàteri).

125. L'original d'aquesta carta d'Oleguer que actua com a arquebisbe es troba a l'ACV, cal. 6, núm. 1943 (doc. 29 del diplomàteri).

126. MARTÍ BONET, «Sant Oleguer», 540-548.

127. L'original, que en el segle XIX es conservava a Ripoll, va ser copiat per Olzinelles i l'ha editat ORDEIG, *Les dotalies*, vol. 5, doc. 333, pp. 84-87 (doc. 41 del diplomàteri).

128. ORDEIG, *Les dotalies*, vol. 3, Vic 1996, doc. 153, pp. 65-69.

129. Només disposem de la còpia en el cartoral de la catedral, LD, f. 73 (doc. 50 del diplomàteri). Sobre l'església de Sant Salvador del Corral, vegeu l'article de TALLER ESCOLA D'ARQUEOLOGIA (TED'A), «Noves dades arqueològiques sobre les muralles de Tarragona (s. XII-XIV)», *Medievalia* 11 (1994) 81-106.

130. Vegeu l'article de Paul H. FREEDMAN, «A letter of Pope Innocent III concerning a dispute between Vic and Tarragona», en id., *Church, law and society in Catalonia, 900-1500*, Aldershot, Hampshire - Brookfield, Ut.: Variorum Reprints - Ashgate Pub. 1994, pp. 87-91.

quebisbe Oleguer lliurava la ciutat de Tarragona i el seu territori al príncep normand Robert perquè el restaurés, constant explícitament que ho feia a instàncies del bisbe Ramon Gaufred.¹³¹ Així, el mes d'abril de 1129 Oleguer convocava un sínode a l'església de Sant Just i Pastor de Narbona per a parlar del tema, alhora que es creava una confraria militar per a poder restablir el control sobre Tarragona.¹³² Hi eren presents els bisbes catalans i els de la narbonesa amb Pere, bisbe de Saragossa. Dins aquesta línia de compartir col·legialment la tasca d'organitzar la província Tarraconense, hem de veure la intervenció del bisbe Ramon Gaufred com a àrbitre en la resolució d'un llarg contenciós entre els bisbes de Roda i d'Osca pel control de la zona de Barbastre.¹³³ Entorn de l'any 1130 es va reunir una comissió per a arbitrar els conflictes. Pel cantó del bisbat de Roda va actuar Ameli, bisbe de Tolosa, i Ramon Gaufred; pel cantó del bisbe d'Osca hi havia l'arquebisbe d'Auch, Sancho de Nájera, i Miguel de Tarazona.¹³⁴ En l'arbitratge es va donar la raó al bisbe de Roda que va recuperar les esglésies de Barbastre, Alquezar i Bielsa. Amb tot, el bisbe d'Osca no va complir l'establert i continuà essent una font de conflictes fins l'any 1145. En tot aquest afer el bisbe Ramon va tenir una relació directa amb Ramir, germà del rei Alfons, monjo de Tomeres i que l'agost de 1134 va ocupar la seu episcopal de Roda-Barbastre.¹³⁵

12. Resistències a la reforma de l'Església

L'aplicació de la reforma gregoriana als diversos bisbats es va fer amb molts conflictes, ja que la noblesa i fins el mateix comte de Barcelona s'hi oposaven perquè es posaven en qüestió els seus interessos. D'aquest període destaca el cisma que enfrontava Innocenci II amb l'antipapa Anacleto II i que es va

131. Text publicat moltes vegades i estudiat per Josep M. FONT I RIUS, «Entorn de la restauració cristiana de Tarragona. Esquema de la seva ordenació jurídica inicial», *Boletín arqueológico de Tarragona* 66 (1966) 83-105 (doc. 52 del diplomatarí).

132. Original perdut que es conservava a Sant Pere d'Ager i va ser publicat per FLÓREZ, *España sagrada*, vol. 28, ap. 22, pp. 303-304 (doc. 53 del diplomatarí). Sobre aquesta confraria és essencial l'article de Lawrence J. MCCRANK, «The Foundation of the Confraternity of Tarragona by Archbishop Oleguer Bonestruga 1126-1129», *Viator* 9 (1978) 157-177.

133. Tota aquesta complexa qüestió jurisdiccional la podeu trobar resumida en E. GROS, *Los límites diocesanos en el Aragón oriental*, Zaragoza 1980, pp. 98-112. Tolba era considerada com la seu de l'antiga diòcesi visigòtica d'Hictosa, que hauria estat l'antiga ubicació de la diòcesi de Roda abans de l'ocupació àrab.

134. Document publicat per FLÓREZ, *España sagrada*, vol. 46, ap. 20, pp. 227-228 (doc. 53 del diplomatarí). Aquesta decisió seria confirmada pel rei Alfons d'Aragó.

135. Sobre la trajectòria de Ramir, vegeu Martí AURELL, *Les noces du comte. Mariage et pouvoir en Catalogne (785-1213)*, Paris 1994, pp. 361-368. L'any 1112 era abat de Sahagún i en 1114 va ser elegit bisbe de Burgos, seu que no va poder ocupar per l'oposició de l'arquebisbe de Toledo.

resoldre l'any 1130 al concili de Clermont.¹³⁶ El concili va reunir bisbes de les províncies eclesiàstiques de Lió, Bourges, Viena del Delfinat, Arle, Aix, Tarentaise, Narbona, Auch i Tarragona, on es van aprovar tretze cànons que es van avançar a diversos decrets del concili Laterà II (1139). En aquest concili hi van participar l'arquebisbe Oleguer i el bisbe Ramon Gaufred, que van portar l'adhesió del comte Ramon Berenguer III al papa Innocenci II. És precisament quan Oleguer i Ramon Gaufred eren a Montpeller que uns missatgers van portar la carta amenaçadora del comte Ramon Berenguer III contra el bisbe Ramon sobre l'afer del monestir de Ripoll.¹³⁷ Un altre testimoni de l'anada d'Oleguer a Clermont és el fet que les actes d'aquest concili van ser copiades íntegrament al cartulari de la catedral de Barcelona.¹³⁸ El concili va confirmar diversos cànons de reforma i també va tractar sobre la pau i treva de Déu. Abans de tornar a Barcelona l'arquebisbe Oleguer i Ramon Gaufred van ser a Aragó per tal de pacificar els bisbats de la zona de la franja on hi havia un conflicte sobre la seu de Roda. Així el dia 1 de març de 1131 ambdós prelats eren a la consagració de l'església de Santa Maria de Tolba acompanyant Pere, bisbe de Roda i Barbastre. També hi era present Arnau, bisbe d'Osca.¹³⁹ Un cop retornats a Barcelona el dia 10 de març, el comte Ramon Berenguer III va convocar una assemblea al palau comtal per a aplicar alguns aspectes decidits al concili de Clermont i sobretot el que fa referència a la pau i treva de Déu.¹⁴⁰ Eren el comte de Barcelona junt amb els bisbes els responsables del seu compliment; aquestes disposicions van ser decretades per a cada bisbat. Així l'única versió que s'ha conservat és la que fa referència al bisbat de Vic i està copiada al cartulari de la catedral de Barcelona.¹⁴¹ En aquest període Ramon Berenguer III consolidarà el seu poder centrat en l'establiment del nucli dels usatges que seran la base del nou dret públic. Sobre l'aplicació de les resolucions relatives a l'administració dels delmes aprovades en aquesta assemblea, ho veiem en un judici sobre la parròquia de Pineda de Mar el 29 de març d'aquest mateix any.¹⁴² El plet en-

136. Vegeu l'obra de Raimunda FOREVILLE, «Lateranense I, II y III», en Gervais DUMEIGE (ed.), *Historia de los concilios ecuménicos*, vol. 6/1, Vitoria 1972, pp. 91-93.

137. PLADEVALL, «Conflictes entre les exempcions monàstiques», 270.

138. El text està copiat al cartulari de la catedral de Barcelona, vol. II, doc. 385 (doc. 57 del diplomatarí).

139. Hi ha una còpia d'aquesta consagració conservada a l'arxiu de la catedral de Lleida, fons de Roda d'Isàvena, carp. 19, núm. 1173, i editada per ORDEIG, *Les dotalies*, vol. 5, doc. 345, pp. 102-105 (doc. 54 del diplomatarí).

140. Text editat com a constitucions de pau i treva per GONZALVO, *Les constitucions de pau i treva*, doc. 11, pp. 49-52; *Sant Oleguer*, 39-42.

141. Es troba en el *Liber Antiquitatum*, vol. I, f. 105, doc. 256 (doc. 58 del diplomatarí). N'hi havia una altra versió referent al bisbat de Girona que es conservava al monestir de Sant Pere de Rodes, segons el testimoni de Villanueva. Vegeu tots aquests elements crítics en l'edició d'aquest document en GONZALVO, *Les constitucions de pau i treva*, 46, n. 5.

142. L'original d'aquest plet es troba a l'Arxiu de la Catedral de Girona, perg. 207, i és inè-

frontava el bisbe Berenguer de Girona contra Bertran i Pela, que controlaven la quarta part dels delmes de l'església de Pineda, i es va fer en presència del comte Ramon Berenguer III, el seu fill Ramon Berenguer IV, l'arquebisbe Oleguer, el bisbe Ramon de Vic i molts altres nobles. La sentència, un cop presentats els documents d'ambdues parts, va ser favorable al bisbe de Girona: *in hoc negocio iudices electi iudicaverunt secundum decreta legum et legitimos curie usaticos*.

L'estructuració de la Tarraconense era molt precària i estava estretament lligada a la reconquesta de Lleida i Tortosa. La mort d'Oleguer l'any 1137 plantejava de nou el tema de la successió a l'arquebisbat de Tarragona en un moment en què hi havia moltes incerteses pel tema del testament del rei Alfons, que feia donació del seu regne als tres grans ordes militars, i pel matrimoni del comte Ramon Berenguer IV amb Peronella, filla del rei-monjo Ramir.¹⁴³ El successor d'Oleguer pel bisbat de Barcelona va ser Arnau Ermengol, elegit pel capítol de la catedral. Sembla que l'elecció no va ser acceptada per Ramon Berenguer IV i no serà fins l'any 1139 quan Gualter, arquebisbe d'Arle i legat papal, va confirmar l'elecció d'Arnau com a bisbe de Barcelona.¹⁴⁴ Quedava, però, el tema de qui havia d'ocupar el càrrec d'arquebisbe de Tarragona. És possible que Ramon Gaufred hi tingués pretensions, però no en sabem res. El nomenament de l'arquebisbe de Tarragona tornava a plantejar-se en una certa tensió entre el comte de Barcelona i futur rei d'Aragó, que volia controlar aquesta elecció, i Roma. Els fets ens mostren la complexitat de la situació, que sabem que no serà resolta fins l'any 1142, quan es decidirà de nomenar arquebisbe l'abat Gregori de Sant Miquel de Cuixà present en una gran assemblea a Girona.¹⁴⁵ Aquesta decisió causa una certa estranyesa i es fa en el moment en què s'arriba a un acord entre els ordes militars sobre els béns del testament d'Alfons el Bataller. L'altre fet és que el comte Ramon Berenguer IV va utilitzar el càrrec d'arquebisbe de Tarragona i bisbe de Barcelona com a element per a impulsar la unió entre els comtats catalans i Aragó. L'any 1137, abans de la mort d'Oleguer i segurament per la seva mediació, s'arribaven als pactes matrimonials del comte Ramon Berenguer IV amb Peronella, filla del rei Ramir. Els pactes són ben coneguts i han estat amplament estudiats per tots els historiadors. Ramir, però, va renunciar als seus drets sobre Aragó a canvi d'una com-

dit (doc. 60 del diplomatari). Hi ha les signatures autògrafes de Ramon Berenguer III i el seu fill junt amb l'arquebisbe Oleguer i Ramon Gaufred. També hi intervingué Arnau, prepòsit de Barcelona i successor d'Oleguer.

143. Sobre la implicació d'Oleguer en aquest matrimoni i els conflictes generats, vegeu GONZALVO, *Sant Oleguer*, 47-48, i sobretot AURELL, *Les noces du comte*, 364-371.

144. Editat per Joaquín Lorenzo VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. 17, Madrid 1821, ap. 49, pp. 317-319 (doc. 94 del diplomatari).

145. Aquesta assemblea posava fi a les reclamacions dels templers i ha estat publicada en SANS TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la causa del Temple*, doc. 35, pp. 110-114 (núm. 109 del diplomatari).

pensació important. Aquesta és poc coneguda i fa poc que s'ha insinuat aquesta hipòtesi gràcies al testimoni d'una signatura en un document del monestir de Banyoles, on Ramir signa com a arquebisbe de Tarragona i electe de Barcelona.¹⁴⁶ Ramon Berenguer IV degué oferir a Ramir la seu arquebisbal de Tarragona i la promesa de la seu de Barcelona després de la mort d'Oleguer. Aquesta elecció, però, no podia ser acceptada per Roma, fet que va aturar el seu nomenament fins que no quedés clar tot el tema de la successió i les reclamacions dels ordes militars. Ramon Gaufred era coneixedor de tota la problemàtica i va oposar-s'hi obertament, recolzant el nou bisbe de Barcelona Arnau Ermengol, que no veurà confirmada la seva elecció fins l'any 1139. La presència dels dos prelats en la consagració de l'església de Sant Julià del Fou al Vallès l'any 1142 i la del prior Guillem de Santa Maria de l'Estany respondria a aquesta situació.¹⁴⁷ A més, Ramon Gaufred va tornar a intervenir al bisbat de Girona després de la mort, l'any 1140, del bisbe Berenguer Dalmau amb l'elecció de Berenguer de Llers, del llinatge dels Llers-Cervià i que era abat de la canònica de Vilabertran des de 1133.¹⁴⁸ El comte Ramon Berenguer IV el dia 6 de juliol de 1140 va prometre al bisbe Berenguer no perjudicar les persones i béns de la catedral, Sant Feliu i Sant Martí Sacosta.¹⁴⁹ El comte volia exercir el seu control sobre les eleccions episcopals posant-hi persones addictes, alhora que després de la mort de cada bisbe el comte a través dels seus senescals expoliava els béns del bisbe difunt com una mostra del seu domini sobre la dotació dels bisbats. Al bisbat de Barcelona el comte va aconseguir la renúncia del bisbe Arnau, que l'any 1143 pelegrinava al Sant Sepulcre de Jerusalem, i imposava Guillem de Torroja, de la família dels senyors de Solsona.¹⁵⁰

13. Membre de la cúria comtal

Els bisbes estaven estretament vinculats a l'activitat política dels comtes, exercint com tants altres vassalls el servei d'ajuda militar i de consell, alhora que tenien control sobre diversos castells.¹⁵¹ Pel que fa al bisbat de Vic, aquest

146. Gaspar FELIU, «Existí el comte Bernat III de Besalú?», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 19 (1998) 391-402.

147. L'original es conserva a l'ACV, cal. 6, núm. 2225, editat per ORDEIG, *Les dotalties*, vol. 5, doc. 356, pp.119-121 (doc. 101 del diplomatari).

148. MARQUÈS, *Esriptures de Santa Maria de Vilabertran*, XXII-XXIII.

149. Document publicat per MARQUÈS, *Cartoral, dit de Carlemany*, doc. 272, vol. I, pp. 420-422.

150. El control del príncep sobre el nomenament dels bisbes estava en continuïtat amb la situació anterior a l'aplicació de la reforma gregoriana. Vegeu ZIMMERMAN, «El bisbe català», 155-157.

151. El darrer estudi sistemàtic sobre tot aquest funcionament l'ha fet Adam J. KOSTO, *Making Agreements in Medieval Catalonia. Power, Order, and the Written Word, 1000-1200*, Cambridge 2001.

pes polític és present durant tot el segle XI, especialment en època del bisbe Berenguer Seniofred; aquest paper entrarà en crisi al final del seu episcopat, però es buscarà un nou estatut del bisbe en les seves relacions amb el comte de Barcelona.¹⁵² Aquest fet pot explicar l'elecció a principis del segle XII de bisbes procedents del monaquisme i de les canòniques agustinianes per assegurar una mínima formació i esperit religiós. Pel que sabem de Ramon Gaufred, aquest no va participar directament en cap expedició militar i més aviat va ser un ferm partidari de la cristianització de la cavalleria, com es pot desprendre de molts punts que hem tocat en els apartats anteriors. Malgrat això, Ramon Gaufred era d'una gran família de senyors feudals i va intervenir activament en els conflictes que afectaren les cases nobiliàries d'aquest temps. El bisbe de Vic tenia un paper actiu a la cúria del comte de Barcelona i sovint l'hem vist actuar com a jutge en diversos plets. De fet, Ramon Gaufred passava llargues temporades a Barcelona, on la catedral de Vic hi tenia unes cases pròpies a la muralla de Barcelona i que l'any 1116 van ser establertes a Pere Oleguer i a la seva esposa Ermengarda per tal que les reedifiquessin.¹⁵³

És des d'aquest paper polític que el vinculava al comte de Barcelona que hem d'interpretar la seva intervenció en alguns afers lligats a la noblesa feudal, sobretot després de ser nomenat representant dels interessos del Sant Sepulcre. Destaca la seva participació en els conflictes entre els senyors d'Òdena, que van anar a Terra Santa i que eren els fundadors del priorat dels Arquells a la Segarra unit a la canònica de Santa Maria de l'Estany.¹⁵⁴ Per la seva banda, Ramon Gaufred va intervenir com a jutge i àrbitre en el conflicte que va enfrontar el senescal Guillem Ramon al comte Ramon Berenguer IV després de l'anul·lació del seu matrimoni amb Beatriu.¹⁵⁵ Oleguer, pressionat pel comte Ramon Berenguer IV, va dictar el divorci entre aquesta parella pels interessos polítics del comte que veia en el seu senescal un rival. La reacció del senescal contra el comte no es va fer esperar i va atacar el mateix comte de Barcelona, havent d'intervenir-hi Ramon Gaufred com a àrbitre per posar fi a aquest conflicte.¹⁵⁶ També el bisbe va actuar com a garant en el préstec que Guillem Ramon va demanar l'any 1138 al monestir de l'Estany per les despeses que li va ocasionar

152. Sobre el final d'aquesta època heroica (886-1099), on els bisbes intervenien obertament en els afers polítics, vegeu FREEDMAN, *Tradicció i regeneració*, 30-66. De l'època heroica a finals del segle XI es va passar a l'època canònica, on el paper del bisbe quedarà més circumscrit.

153. Només tenim la còpia al cartorà de la catedral, LD, f. 91 (doc. 25 del diplomatari). Aquest fet ha estat estudiat per Stephen P. BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents 1096-1291*, Barcelona 2000, pp. 48-53.

154. PLADEVALL – VIGUÉ, *El monestir romànic de Santa Maria de l'Estany*, 124-132.

155. Sobre aquest afer, vegeu l'obra de SHIDELER, *Els Montcada*, 95-100.

156. La pacificació es va fer l'any 1136 i l'original amb la signatura de Ramon Gaufred és a l'ACA, pergamins Ramon Berenguer IV, núm. 62. Posteriorment es va copiar al *Liber Feodorum Maior*, f. 454 (doc. 84 del diplomatari).

aquest conflicte, empenyorant la meitat del castell de Muntanyola.¹⁵⁷ És en aquest context favorable d'unió dels interessos del gran senescal amb el bisbe Ramon Gaufred que podem entendre el privilegi que el bisbe Ramon Gaufred, actuant com a veritable senyor de la ciutat de Vic, va concedir als comerciants de Vic que només ells poguessin vendre roba de llana al mercat de Vic que estava sota domini del bisbe.¹⁵⁸ La donació que l'any 1132 va aconseguir sobre un important lot de terres a la ciutat de Vic va ser l'origen de la senyoria dels bisbes sobre la ciutat. Aquests béns se'ls van repartir el bisbe i els canonges, que veuran reforçat el dret a poder disposar de cases alhora que apareixerà la figura del batlle episcopal com a administrador d'aquests béns en la persona de Vidal de Tenes.¹⁵⁹

La intervenció de Ramon Gaufred en la pacificació entre el gran senescal i el comte Ramon Berenguer IV el van convertir en un personatge important en la cúria comtal, sobretot després de la mort d'Oleguer. Així l'any 1143 era a Sant Cugat del Vallès al costat del comte Ramon Berenguer IV actuant com a jutge en la controvèrsia que enfrontava Guillem de Castellvell a Ponç Pere de Banyeres per diverses qüestions feudals.¹⁶⁰ L'any 1144 el comte Ramon Berenguer IV, a petició del bisbe Ramon Gaufred i de Ramon de Montcada, atorgava una carta de franquesa als veïns de les parròquies de Sant Pere d'Osor, Santa Creu d'Horta i Sant Daniel de Manfré, alliberant-los de diversos mals usos mitjançant el pagament de 150 auris.¹⁶¹ És interessant constatar els lligams entre Ramon Gaufred amb Ramon de Montcada en una zona fronterera entre els bisbats de Vic i Girona. Aquest document l'hem de posar en relació amb la notícia de la consagració de l'església de Sant Pere d'Osor, que tenim documentada durant el seu episcopat, però de la qual no es conserva el document.¹⁶² Aquest privilegi està estretament relacionat amb la reestructuració dels dominis fiscals del comte Ramon Berenguer IV de Barcelona, que eren importants a aquest

157. L'original es troba a l'ACA, pergamins Ramon Berenguer IV, núm. 62 (doc. 90 del diplomatar) i ha estat estudiat per SHIDELER, *Els Montcada*, 174-179.

158. Només en conservem còpies del segle XIII a l'ACV, cal. 6, núms. 1644 i 1645. Aquest document ha estat editat per Josep M. FONT I RIUS, *Orígenes del règimen municipal de Catalunya*, Madrid 1946, doc. IV, p. 557.

159. El domini del bisbe sobre la ciutat de Vic ha estat estudiat per FREEDMAN, *Tradicció i regeneració*, 126-134.

160. L'original es troba a l'ACA, pergamins Ramon Berenguer IV, núm. 154 (doc. 105 del diplomatar), i ha estat estudiat per Blanca GARÍ, *El linaje de los Castellvell en los siglos XI y XII*, Barcelona 1985.

161. Només en tenim la còpia del segle XIV, que es conserva a l'Arxiu Municipal de Girona, al *Llibre verd*, f. 1. Ha estat editat per FONT I RIUS, *Cartas de població y franquicia*, doc. 61, pp. 99-100 (doc. 111 del diplomatar).

162. ORDEIG, *Les dotalies*, vol. 5, doc. 341, pp. 97-98 (doc. 42 del diplomatar). Aquest fet ens porta a pensar que aquest document es pot datar pel rei Lluís el Jove, essent una data més propera a aquest document.

sector de la vall d'Osor i que Ramon Berenguer I va comprar l'any 1068.¹⁶³ La participació d'eclesiàstics destacats en la gestió dels béns fiscals de la monarquia serà una constant durant tot el segle XII.

14. *Darrers anys de bisbe*

L'actitud bel·ligerant de Ramon Gaufred enfront de l'exempció monàstica i la seva posició d'enfrontament amb el monestir de Casserres, priorat cluniacenc a Catalunya, va fer que Roma, a partir de 1137, limités el paper polític del bisbe de Vic. Així, l'any 1145 va ser desautoritzat per la cúria romana quan van declarar-se falses algunes intervencions respecte al control del territori de Barbastre.¹⁶⁴ Ja durant l'any 1144 podem observar com el bisbe ha delegat algunes funcions: creant un batlle episcopal a la ciutat de Vic i amb la presència d'un capellà del bisbe anomenat Pere. Pel que fa a l'organització del bisbat i de la catedral, el bisbe va confiar-la a l'acord de les tres dignitats de la catedral —l'ardiaca, el sagristà major i el primicier—, que actuaran com una veritable cúria episcopal. Per testimonis posteriors sabem que Ramon Gaufred va portar una vida eremítica i que volia fundar un monestir dins el terme del castell de Tous. La seva presència a la zona fronterera del bisbat és testimoniada per diversos documents relacionats amb les canòniques agustinianes de Solsona i Cardona. Així, l'any 1145, poc abans de la seva mort i per pressió del bisbe Guillem de Torroja, va confirmar a la canònica de Solsona la possessió de diverses parròquies del bisbat de Vic: Anglesola, Tàrrega, La Tallada, Queralt, Figuerola i Jorba.¹⁶⁵ La mort li va venir a Cardona, potser intentant negociar amb els vescomtes una solució als problemes que tenia amb el monestir de Casserres i en relació a les reclamacions de la congregació de Sant Ruf que pretenia el domini sobre la canònica de Cardona. Pel testimoni dels necrològics de Vic sabem que va morir el dia 26 de novembre de 1145 a Cardona i que va ser portat a enterrar a la catedral de Vic.

La successió del bisbe Ramon es presentava problemàtica per la seva actitud intransigent, que el va enfrontar a la casa de Cardona i a Cluny. Així, l'elecció de Pere de Redorta com a bisbe de Vic va ser feta per una intervenció expressa del comte Ramon Berenguer IV, que volia posar-hi una persona de confiança. Pere de Redorta, del llinatge dels senyors de Castellvell i sagristà de la

163. Vegeu Thomas N. BISSON, *Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-kings (1151-1213)*, 2 vols., Berkeley 1984.

164. Vegeu MASNOU, *Diplomatari de Ramon Gaufred*, I, 76-78. L'any 1145 el papa Eugeni III va dictaminar a favor del bisbe d'Osca en la lluita pel control de Barbastre, declarant nuls tots els documents anteriors.

165. D'aquesta donació en conservem una còpia en el cartulari de Solsona (doc. 120 del diplomatari).

catedral de Barcelona, va ser el candidat. Aquest tenia relació amb la canònica de Santa Maria de l'Estany i a més estava emparentat amb la família comtal de Barcelona.¹⁶⁶ Ell va ser l'encarregat de solucionar els diversos conflictes que va generar l'etapa final de l'episcopat del bisbe Ramon Gaufred, alhora que va consolidar el poder dels bisbes de Vic. Podem situar la solució del conflicte amb el monestir de Casserres l'any 1148, quan va lliurar a dit monestir les parròquies de Santa Maria de Tagament, Sant Miquel de la Guàrdia i Mirambell, alhora que per aquesta donació entrava a formar part de la germandat cluniacena.¹⁶⁷ L'any 1152, Pere de Redorta va obtenir que el comte Ramon Berenguer IV tornés la capellania de Santa Maria de Moià a la canònica de l'Estany, amb importants compensacions pel perjudici sofert: el control de la sagrera i del mercat per part de la canònica de l'Estany.¹⁶⁸ Finalment, l'any 1155 es resolva el conflicte amb els templers quan el bisbe Pere va renovar la donació de la capellania de Granyena.¹⁶⁹

15. *Epíleg*

La principal preocupació del bisbe Ramon va ser restaurar la dotació dels béns episcopals i tenir el control sobre totes les parròquies del bisbat. El lliurament de parròquies a diverses institucions religioses volia garantir el manteniment dels capellans de les parròquies, alhora que aquests centres havien d'acudir al bisbe perquè ordenés els preveres que presentaven. Així, el bisbe els atorgava la *cura animarum*, els obligava a participar en el sínode diocesà i tenia jurisdicció eclesiàstica sobre ells.¹⁷⁰ Del segle XII conservem dues llistes de les parròquies del bisbat de Vic: una en què hi ha només el nom de les esglésies que formen part del bisbat i una altra amb els preveres i el que cobrava l'ardiaca. Ambdues tenen el seu origen en una altra llista de les parròquies del segle XI, d'època del bisbe Berenguer Seniofred de Lluçà.¹⁷¹ Les dues llistes del segle XII responen a la divisió del poder temporal i l'espiritual que portarà la reforma gregoriana. La que conté el que paga cada prevere correspon a l'ardiaca, que n'exercia el control en nom del bisbe, mentre que la segona, on només apareixen les esglésies, l'hem de posar en relació amb un

166. Vegeu Blanca GARÍ, *El linaje de los Castellvell en los siglos XI y XII*, Barcelona 1985.

167. El bisbe i els canonges van cedir a les pressions del prior Constantí, que va recuperar part dels béns. Es conserva, en una còpia de 1434, a l'Arxiu Cúria Fumada, de Vic, vol. Prot/40, ff.138v i 140.

168. No s'ha conservat l'original, sinó una còpia de 1178 a l'ACA, pergamins Ramon Berenguer IV, núm. 253, i al *Liber Feudorum Maior*, f. 452 (doc. 125 del diplomatar).

169. Cf. n. 119 (doc. 126 del diplomatar).

170. Vegeu MASNOU, *Diplomatari de Ramon Gaufred*, I, 216-227.

171. Han estat publicades per Antoni PLADEVALL (dir.), *Catalunya romànica*, II: *Osona I*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pp. 70-76.

document de l'any 1118 en què el comte Ramon Berenguer III i la seva esposa Dolça restituïen a la seu de Vic i al bisbe Ramon Gaufred totes les capellanies que tenien usurpades al bisbat de Vic.¹⁷²

L'agermanament amb la canònica del Sant Sepulcre va donar un gran prestigi al bisbe Ramon i a la canònica de Vic, alhora que va propiciar que es desenvolupés un important programa de renovació arquitectònica: allargament del cor dels canonges, construcció d'una tribuna i, sobretot, la construcció de l'església de la Rodona, que serà consagrada solemnement el 27 de maig de 1180 pel bisbe Pere de Redorta.¹⁷³

Josep M. MASNOU PRATDESABA
Institut Superior de Ciències Religioses de Vic
Ronda de Francesc Camprodon, 2
E – 08500 VIC
e-mail: jmasnou@yahoo.es

Summary

The article analyses the organisation of the Diocese of Vic during the episcopate of bishop Ramon Gaufred (1110-1145). Based on the compilation of the documentation on Ramon Gaufred, the author writes his biography and describes his action as bishop during the first half of the 12th century. Coming from the Empordà, and related to the canonical reform of Vilabertran, he was elected bishop of Vic in 1110. It is worth noting the fellowship he established between the community of the Holy Sepulchre in Jerusalem and the Cathedral of Vic, his role in the introduction of the military orders in Catalonia and, chiefly, the role he played in re-establishing control over the parishes in the diocese. He worked closely with Archbishop Oleguer and contributed actively to the reform of the church of his time.

172. La llista es conserva a l'ACA, pergamins extrainventari núm. 4702, i l'hem de posar en relació amb la restitució de les capellanies; se'n conserva l'original a l'ACV, cal. 6, núm. 12, i copiat al cartulari de la catedral, LD, f. 81 (doc. 30 del diplomatarí).

173. Les transformacions que va sofrir la catedral durant el segle XII han estat estudiades per Xavier BARRAL, *La catedral romànica de Vic*, Barcelona 1979, pp. 97-113.